

Marian van der Klein
Saskia Bultman
Ilse Rusch

Verslag van
archiefonderzoek
bij Ons Tehuis
1956 - 1984,
Utrecht

Working paper

Verlag van archiefontoerzoek bij Ons Tehuis 1956 - 1984, Utrecht

Working paper

Marian van der Klein
Saskia Bultman
Ilse Rusch

Utrecht, 2022

Inhoud

Vooraf: vijf working papers naar aanleiding van archief-, kranten- en literatuuronderzoek	4
Leeswijzer	6
1 Inleiding: archiefonderzoek bij Ons Tehuis, Utrecht	8
1.1. Opzet van dit verslag	8
1.2. De bronnen in het archief van Ons Tehuis	9
2 Ons Tehuis: doel, cliënten, functies, 1946-1992	11
2.1. De cliënten: moeders en kinderen	13
2.2. Capaciteit en bezetting: plaats voor circa 26 moeders en circa 50 kinderen	14
2.3. De rol van de overheid in (het archief van) Ons Tehuis	15
3 Plaatsing, aanmelding en opname van de moeders	17
3.1. Plaatsende en aanmeldende instanties	17
3.2. Wie betaalde het verblijf van de zwangere?	19
3.3. De opname van de zwangere vrouw	20
3.4. Zwangerschap, bevalling en daarna	21
4 Afstand, behoud en begeleiding	27
4.1. Afstand en behoud in de jaarverslagen	27
4.2. Begeleiding bij keuze voor behoud of afstand	28
4.3. Sociale pressie van het thuisfront	34
5 Bevalling, kraamtijd en de scenario's daarna	36
5.1. Meerdere scenario's mogelijk na de bevalling	38
5.2. Kind naar een pleeggezin of een adoptief ingesteld gezin	43
6 Samenvattend	47
Literatuurlijst	49

Vooraf: vijf working papers naar aanleiding van archief-, kranten- en literatuuronderzoek

Vanaf de zomer van 2019 heeft het Verwey-Jonker Instituut in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum (WODC) verdiepend historisch onderzoek gedaan naar binnenlandse afstand en adoptie in Nederland, 1956-1984. Doel van het onderzoek was om een completer beeld te verkrijgen van de ervaringen van betrokkenen en van de praktijk van binnenlandse afstand en adoptie tussen 1956-1984.

De opzet van dit historische onderzoek bestond uit twee delen. Een deel gericht op een bescheiden literatuuronderzoek en onderzoek in vijf archieven. Het tweede deel zou bestaan uit circa zeventig verdiepende interviews gericht op de ervaringen van destijds meerder- en minderjarige afstandsmoeders, afstandsvaders, ervaringen van afgestane kinderen en van adoptiekinderen (niet alle kinderen die werden afgestaan werden geadopteerd), van toenmalige adoptieouders en van professionals/hulpverleners die in het verleden bij afstand of adoptie betrokken waren.

Het ministerie van Justitie en Veiligheid zette gelijktijdig met de start van het onderzoek in 2019 het Aanmeldpunt afstand en adoptie op om ten behoeve van het onderzoek aanmeldingen te verzamelen voor de verdiepende interviews binnen het onderzoek. Bij dit Aanmeldpunt zijn zaken misgegaan (zie kader) en dat heeft er uiteindelijk toe geleid dat het WODC na overleg met het ministerie van J&V, in november 2021 het onderzoek door het Verwey-Jonker Instituut heeft stopgezet.

Voor het besluit tot stopzetting had het Verwey-Jonker Instituut binnen het eerste deel van het onderzoek reeds relevante archieven bestudeerd, een mediastudie gedaan (krantenonderzoek via *Delpher* en *Lexis Nexis*, 1956-2021) en de inzichten uit de eerdere verkenning van de Radboud Universiteit (Kok et al., 2017) geanalyseerd. Er is onderzoek verricht in de archieven van drie opvanghuizen voor ongehuwde moeders van verschillende levensbeschouwelijke achtergrond, te weten Ons Tehuis (protestants-christelijk), Tehuis Annette (neutraal) en Moederheil (Rooms-Katholiek), en onderzoek naar de wijze van toezicht op de tehuizen, en op regels bij afstand en adoptie.

Het Verwey-Jonker Instituut hecht er aan verslag te doen van wat wel en wat niet uit dit eerste deel van het onderzoek naar voren is gekomen; archiefonderzoek is namelijk tijdrovend en intensief werk. De verslaggeving doen we in de vorm van afzonderlijke 'working papers'. We willen de working papers publiceren om transparant te zijn over de werkzaamheden die we hebben verricht en om te laten zien welke informatie de archieven ieder afzonderlijk prijsgeven. Wij hopen dat deze vorm kan bijdragen tot het vergroten van de toegankelijkheid van de informatie over afstand en adoptie. We zijn ons er tegelijkertijd van bewust dat de working papers slechts een klein deel van de grotere geschiedenis van afstand en adoptie in Nederland bestrijken.

We publiceren de working papers nadrukkelijk niet om antwoord te geven op de hoofd- en deelvragen die eerder in de onderzoeksopdracht van het WODC gesteld zijn. Die vragen zijn nog onverminderd relevant, maar door het stoppen van de onderzoeksopdracht (zie kader) is het onmogelijk om het onderzoek af te ronden. We hebben onvoldoende onderzoek kunnen doen om de oorspronkelijke vragen per

type bron (archief, literatuur, media, interview) te kunnen beantwoorden en te weinig onderzoek om aan triangulatie en synthese toe te komen. De working papers vormen daarmee uitdrukkelijk geen afgerond onderzoeksrapport. Ze geven geen antwoord op de maatschappelijke vragen die zijn ontstaan over binnenlandse afstand en adoptie. Ze vertellen slechts een deel van het verhaal; de working papers vormen een puzzelstukje in een hele grote puzzel. Ze vertellen dat deel van het verhaal dat destijds bij aanneming van de onderzoeksopdracht in 2019 in eerste instantie om aandacht vroeg.

Kader: voorgeschiedenis

Vanaf de zomer van 2019 is het Verwey-Jonker Instituut in opdracht van het WODC gestart met de uitvoering van het 'Verdiepend historisch onderzoek naar binnenlandse afstand en adoptie, 1956-1984'. Het ministerie van Justitie en Veiligheid zette gelijktijdig met de start van het onderzoek in 2019 het Aanmeldpunt afstand en adoptie op om ten behoeve van het onderzoek aanmeldingen te verzamelen van afstandsmoeders, afstandsvaders, afstandskinderen, geadopteerden, adoptieouders en hulpverleners.

In december 2020 stelde de toenmalige minister van Justitie en Veiligheid een commissie van onafhankelijke deskundigen in die de gang van zaken bij het Aanmeldpunt onderzocht. In afwachting van het rapport van deze commissie zijn de verdiepende interviews in het onderzoek door het Verwey-Jonker Instituut stilgelegd.

De commissie concludeerde in haar rapport over het Aanmeldpunt (verschenen op 8 juli 2021) dat bij het Aanmeldpunt zaken zijn misgegaan in verband met de privacy van de aanmelders; en dat deze gang van zaken het vertrouwen van de betrokkenen in de overheid en in de onderzoekopdracht opnieuw heeft geschaad.

In reactie op het rapport over het Aanmeldpunt heeft demissionair minister Dekker het WODC gevraagd het onderzoek door het Verwey-Jonker Instituut in zijn geheel stop te zetten. Het WODC en het Verwey-Jonker Instituut zijn tot de conclusie gekomen dat de fouten die bij het Aanmeldpunt zijn gemaakt ook het vertrouwen in het verdiepende onderzoek hebben verminderd. In overleg met het Verwey-Jonker Instituut heeft het WODC in november 2021 besloten het onderzoek te stoppen.

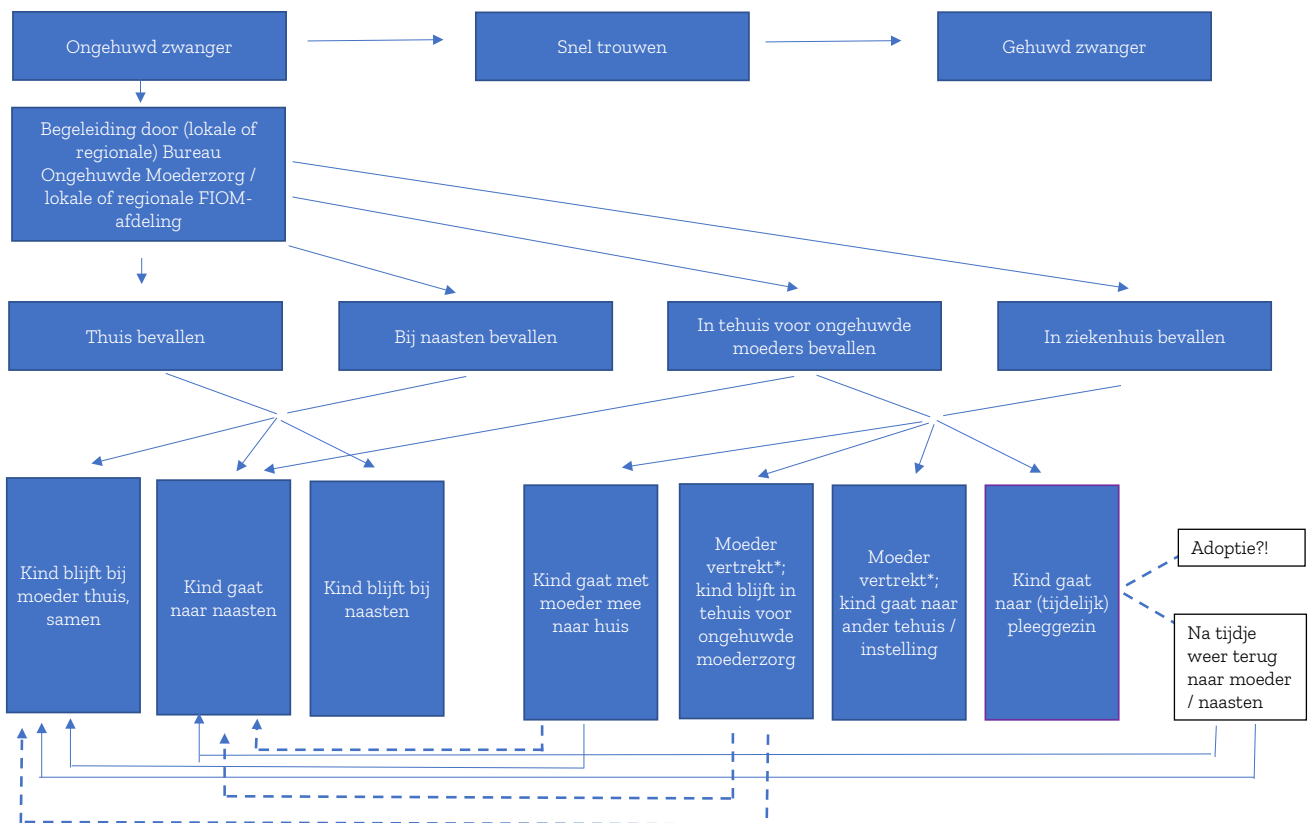
In zijn brief aan de Tweede Kamer (dd. 9 november 2021) over deze zaak heeft de minister onder andere aangekondigd een nieuwe onafhankelijke commissie opdracht te willen gaan geven om onderzoek te doen naar de geschiedenis van het hele systeem van binnenlandse afstand en adoptie. In 2022 is deze commissie samengesteld en aan het werk gegaan.

Leeswijzer

De working papers gaan steeds in op een afzonderlijk archief of aspect. In deze working papers komen verschillende begrippen voor die in verschillende perioden werden gebruikt in relatie tot afstand en adoptie. In bijlage 1 hebben we een begrippenlijst opgenomen die sommige begrippen verduidelijkt.

Uit het archiefonderzoek komt naar voren dat er verschillende scenario's bestonden voor afstand of behoud. Om de informatie uit het archiefonderzoek te kunnen plaatsen is onderstaand schema gemaakt over welke scenario's zich konden voordoen. Dit is uitdrukkelijk geen uitputtend schema. Het schema geeft ook geen antwoord op de vraag wat in de praktijk het meeste voorkwam. Evenmin gaat het in op de vraag hoe formeel in alle fasen het toezicht was georganiseerd of hoe dit in de praktijk werd uitgeoefend. Het is bedoeld als achtergrondinformatie om de specifieke informatie uit de archieven te kunnen plaatsen.

Moeder en kind in fase zwangerschap, afstand en behoud 1956-1984: 7 scenario's uit de praktijk ©Verwey-Jonker Instituut

*Moeder vertrekt naar huis, ander adres of andere instelling

Wie zocht een eventueel pleeggezin voor kind, 1956-1984? Verschillende mogelijkheden:

- Voogdijraden/regionale Raden voor de Kinderbescherming.
- Voogdijverenigingen.
- Regionale en lokale FIOM-afdelingen.
- Huisarts/Kerk.
- (Religieuze) Kinderbeschermingsverenigingen.
- Ouders/familie.
- Moeder zelf.

NB 1. We hebben in de archieven niet gezien dat een Bureau voor Ongehuwde Moederzorg een pleeggezin zocht. We hebben geen archieven van particulieren en ziekenhuizen onderzocht.

NB 2. Wie hield toezicht op de selectie van pleeggezinnen? Formeel de Regionale Raad voor de Kinderbescherming. In de praktijk blijkt dit niet altijd even duidelijk.

NB 3. Bij 'plaatsing' van een kind bij naasten (van de moeder) was er geen toezicht. Als het kind naar een naaste ging, woonde de moeder daar niet noodzakelijkerwijs ook in huis. Vaak groeide het kind dan op als deel van het gezin van de naaste en ging de moeder haar eigen weg.

NB 4. De stippenlijnen staan voor scenario's in twee stappen, die we ook in de praktijk hebben gezien.

1 Inleiding: archiefonderzoek bij Ons Tehuis, Utrecht

Een archief is altijd een bepaalde verzameling van stukken die in de tijd zelf tot stand gekomen is. Het gaat om stukken en gegevens die destijds voor de archiefvormer de moeite waard waren om te bewaren. De historicus kan zoveel jaren later, slechts een selectie van de bewaarde stukken gericht bestuderen. Dat geldt ook voor de archieven die in het kader van de onderzoeksopdracht die het Verwey-Jonker Instituut in 2019 van het WODC kreeg. Er is onderzoek verricht in de archieven van een drietal opvanghuizen voor ongehuwde moeders van verschillende levensbeschouwelijke achtergrond, te weten Ons Tehuis (protestants-christelijk), Tehuis Annette (neutraal) en Moederheil (Rooms-Katholiek), archief- en literatuuronderzoek naar de regels en toezichthouders bij afstand en adoptie, en naar de berichtgeving in kranten (zie de andere working papers van Bultman en Van der Klein, 2022; en Van der Klein en Bultman, 2022).

In dit stuk brengen we verslag uit van het archiefonderzoek naar Ons Tehuis, in 1946 in Utrecht opgericht als gereformeerd tehuis voor ongehuwde moeders en hun kinderen. Het archief van Ons Tehuis was ten tijde van de bestudering voor dit working paper bij (rechtsopvolger) Moviera in Ede aanwezig. Het archief is begin 2022 naar FIOM overgebracht.¹ Het bestudeerde archiefmateriaal beslaat de periode 1946-1984. Het archief van Ons Tehuis is klein en was toen wij het bestudeerden ongeordend: het beslaat ca. 1,5 m, met ongeveer vijftien centimeter algemeen archief; een doos cliëntendossiers (voornamelijk uit de periode eind jaren zeventig tot 2005); en een doos met geschreven aantekeningen, notulen van groepsbesprekingen en werkbesprekingen (uit 1971, 1972, 1974 en 1975) en een schriftje met de titel 'afstandsgevallen' (over de periode 1956-1963). Het zwaartepunt van het archief ligt voor ons onderzoek in de periode van halverwege de jaren zestig tot begin jaren tachtig.

1.1. Opzet van dit verslag

Het verslag begint met een overzicht van de bekeken stukken. Vervolgens wordt er algemene informatie over het doel, de cliënten (moeders en kinderen) en de werkwijze van Ons Tehuis gegeven. Daarna wordt aan de hand van het algemeen archief, individuele dossiers (afstand en behoud) en overig bronnenmateriaal informatie stap voor stap geconstrueerd hoe het proces verliep:

- De praktijk van aanmelding, en zogeheten *plaatsing* en *opname* in Ons Tehuis.
- De omgang met de zwangere ongehuwde vrouw in Ons Tehuis.
- De begeleiding bij het proces van afstand doen dan wel behoud.
- De bevalling, het contact tussen moeder en kind net na de bevalling.
- Het vertrek uit het tehuis met de bijbehorende verschillende opties (voor de moeder: met of

¹ Moviera bracht tegelijkertijd ook het archief en de dossiers van de Paula Stichting in beheer van FIOM. Over de ongehuwde moederzorg bij de Paula Stichting verscheen in 2022 een publicatie van Anton van Renssen: *Zij kwamen nooit voor niets. Ongehuwde-moederzorg en vrouwenopvang in de Paula Stichting, Hera en Moviera van 1966 tot 2022*. Nijkerk: Nabij Producties.

- Zonder kind, en voor het kind: naar een pleeggezin of ander tehuis).
- De kennismaking met de pleegouders.
- Het stuk sluit af met een samenvatting.

In dit verslag worden termen, titels, uitspraken en aanduidingen uit de tijd zelf gecursiveerd. De dossiers zijn in de verslaglegging geanonimiseerd. Dat wil zeggen dat wij in dit verslag per dossier een code hanteren om de moeders en kinderen waar het in het dossier om gaat, aan te duiden: bijvoorbeeld MOE-OT-23, MOE-OT—6-1964 of KIND-OT-8-1965. De letters in de code slaan op: Ons tehuis (OT) en op MOEder of KIND. De letters hebben geen enkele relatie tot de persoonsnamen die de moeders en kinderen bij binnenkomst of weggaan uit Ons Tehuis droegen. De geboortejaren aan het eind verwijzen naar het jaar waarin het kind (in het desbetreffende dossier) is geboren of in een enkel geval, naar het jaar waar het dossier betrekking op heeft. Het is voor dit verslag van belang om te weten in welke tijd het beschrevene speelt. Het is voor dit verslag van geen enkel belang om te weten over welke personen het dossier precies ging. Dat geldt ook voor de professionals die werkten bij Ons Tehuis. Professionals die in de dossiers aan de orde komen duiden we aan met hun functie of de letters x, y, z. De dossiers van Ons Tehuis zijn tijdens de onderzoeksperiode overgedragen van Moviera naar FIOM.² Daar worden ze in de loop van 2022 geordend en beschikbaar gesteld voor de direct betrokken moeders en kinderen. In paragraaf 4.2.2 komt voor het eerst in dit verslag een geanonimiseerd cliëntendossier aan de orde.

1.2. De bronnen in het archief van Ons Tehuis

Het algemeen archief van Ons Tehuis bevat vooral stukken uit de jaren zeventig. Het algemeen archief bestaat uit: correspondentie tussen het Ministerie van Justitie/de staatssecretaris van Justitie en Ons Tehuis over zaken zoals vergoedingen, de aanstelling van personeel en de aankoop en verbouwing van Biltstraat 190; een stuk over het ontstaan van Stichting Ons Tehuis in 1946; een overzicht van de werkwijze van het tehuis (ca. 1970); correspondentie van het Ministerie van Justitie aan andere instanties zoals kinderrechtshouders, Raden voor de Kinderbescherming en voogdijinstellingen; en een brochure van FIOM (1970).

Wat betreft de dossiers: van de cliënten in Ons Tehuis zijn er weinig dossiers overgebleven. Voor dit working paper hebben we alle dossiers van ongehuwde moeders (uitgezonderd de zogeheten *crisisopnames* n.a.v. bijvoorbeeld huiselijk geweld) gebruikt die in het archief beschikbaar waren. Dat waren in totaal twaalf dossiers, waarvan acht moeders afstand deden van hun kind en vier moeders hun kind behielden. In Ons tehuis hebben we dus geen steekproef kunnen nemen. Het aantal dossiers dat we in dit verslag kunnen behandelen is erg klein.

De dossiers bevatten vaak persoonsgegevens van de moeder en het kind: zoals bijvoorbeeld een geboortebewijs, een aanvraagformulier met het familie adres en de contactpersoon van de moeder, plus de reden voor *opname* en vertrekstaten. Verder bevatten de dossiers correspondentie met de diverse Raden voor de Kinderbescherming, met kinderrechtshouders (vanwege OTS), met kruisverenigingen (kraamzorg) en met de Burgerlijke Stand van de gemeente Utrecht. Ook is er correspondentie tussen de directrice van het tehuis en het maatschappelijk werk van de bureaus voor ongehuwde moederzorg (Hendrik Pierson Stichting, bijvoorbeeld of de FIOM) en correspondentie met de GDSZ over *verpleegkosten*. Soms bevatten de dossiers medische gegevens over de zwangerschap en de bevalling. In de dossiers hebben we geen psychologische rapporten en ook geen persoonlijke briefjes van de moeders. Wel correspondentie tussen tehuizen onderling als moeder en/of kind naar een ander tehuis gingen of van een ander tehuis kwamen.

² In de voetnoten bij dit stuk verwijzen we nog steeds naar Moviera omdat we de bronnen daar hebben ingezien.

Over de jaren zestig zijn er in het archief aantekeningen van een tijdelijke maatschappelijk werkster. Vanaf eind jaren zestig kwam er een maatschappelijk werkster vast in dienst bij Ons Tehuis. Daarin geeft de maatschappelijk werkster van 38 'gevallen' een soort samenvatting van de dossiers. Dat zijn niet de originele dossiers, maar ze geven wel inzicht in de werkzaamheden van de maatschappelijk werkster en de praktijk van afstand en (vooral van) behoud in het tehuis in de jaren zestig. Ook zijn er jaarverslagen (1960, 1984/1985); zogeheten *dagrapportage aantekeningen* over 1966; en aantekeningen van groepsbesprekingen over 1971, 1972, 1974 en 1975 in het archief. Aan de hand van de groepsbesprekingen van 1974 konden we twee moeders die afstand deden voor langere tijd volgen. Verder nog relevant in het archief is het schriftje 'Afstandsgevallen door bemiddeling Ons Tehuis, 1946-1964', bekeken vanaf 1956.

Het archiefmateriaal hebben we aangevuld met jaarverslagen van Ons Tehuis uit de collectie van Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis. Het betreft de jaarverslagen van 1961, 1963, 1964, 1965/1966, 1967, 1970, 1971, 1972, 1977, 1979 en 1982. De gegevens uit de jaarverslagen zijn verwerkt in dit verslag. Daarnaast is het artikel 'Ons Tehuis. Gereformeerde zorg voor ongehuwde moeders 1946-1992' van Gerard Hazenkamp meegenomen in het stuk. En is er in Krantenbank *Delpher* gezocht naar artikelen in verband met Ons Tehuis.

2 Ons Tehuis: doel, cliënten, functies, 1946-1992

Ons Tehuis werd in 1946 opgericht uit de behoefte van verschillende diaconieën van de Gereformeerde Kerken. Het doel was

'het inrichten en exploiteren van één of meer Gereformeerde Tehuizen voor ongehuwde moeders, ontspoorde meisjes en (tijdelijk) alleenstaande kinderen en het beoefenen van nazorg onder zulke moeders, meisjes en kinderen'.³

Aanvankelijk stond het aan de Breedstraat in Utrecht, en het ging later over naar de Biltstraat 186. In 1952 werd daarnaast in het pand aan Biltstraat 188 het Tehuis voor Werkende Meisjes geopend. Het werd geopend omdat

'De ervaring leerde, dat met een aanvaardbare, volledige terugkeer van de moeder in de maatschappij vaak geruime tijd was gemoeid'.⁴

Eerst werd voor het Tehuis voor Werkende Meisjes een afzonderlijke stichting opgericht en kreeg het een eigen directrice.⁵ In 1954 werd er een directrice aangesteld met verantwoordelijkheid voor beide tehuizen en in 1963 is het Tehuis voor Werkende Meisjes opgegaan in Stichting Ons Tehuis.⁶

De instelling werd in 1965 uitgebreid met de aankoop van Biltstraat 184. Dit naastgelegen pand werd aangekocht *'voor opvang en ruimte voor baby's waarvan de moeders afstand gedaan hadden'*.⁷ In deze afdeling werden kinderen die waren afgestaan apart van de andere kinderen (en ongehuwde moeders) verzorgd.⁸ Er was ruimte voor twintig kinderen en zij werden

'vanaf de geboorte tot aan de plaatsing in het pleeggezin door dezelfde verzorgster grootgebracht'.⁹

De afdeling vergrootte de mogelijkheid om kinderen op te nemen die door de Raden voor de Kinderbescherming *op neutraal terrein werden geplaatst*. Tijdens een *neutraalterreinplaatsing* kon de moeder nadenken over haar definitieve besluit, het kind indien gewenst bezoeken in Ons Tehuis en eventueel op terugkomen op het afstandsvoornemen. Vanuit deze afdeling vertrokken volgens het jaarverslag over 1963, de meeste kinderen *'naar pleeggezinnen met de mogelijkheid tot adoptie'*.¹⁰

3 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1960 (Utrecht: Stichting Ons Tehuis, 1960).

4 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1960.

5 G.J. Hazenkamp, 'Ons Tehuis. Gereformeerde zorg voor ongehuwde moeders 1946-1992', *Historisch Tijdschrift Gereformeerde Kerken Nederland*, vol. 27 (2013): 3-22, pp. 9-11.

6 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1963 (Utrecht: Stichting Ons Tehuis, 1963).

7 Moviera, Archief Ons Tehuis, 'Het ontstaan van Stichting Ons Tehuis', z.j.

8 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1967 (Utrecht: Stichting Ons Tehuis, 1967).

9 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1965/1966 (Utrecht: Stichting Ons Tehuis, 1965/1966).

10 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1963.

In de tweede helft van de jaren zestig had het tehuis de bedoeling om

*'de ongehuwde moeders en hun kind een thuis te schenken en tevens om hen de mogelijkheid van het scheppen van een eigen huis te bieden.'*¹¹

In 1970 was de doelstelling van Ons Tehuis:

'de (a.s.) moeders te helpen hun problematiek te verwerken en te komen tot een verantwoord zelfstandig functioneren', zo staat geschreven in het jaarverslag.¹²

In 1971 werd in een groepsgesprek tussen de 'leidsters' en de cliënten het doel van de instelling geformuleerd als:

*'meisjes, die door een buitenechtelijke zwangerschap in moeilijkheden zijn geraakt, te helpen om deze moeilijkheden de baas te worden.'*¹³

Het tehuis was in deze periode gericht op opvang van ongehuwde moeders en het bieden van een thuis, maar ook op voorbereiding voor terugkeer in de maatschappij.

Jaren zeventig: het begin van crisisopvang voor gehuwden

Begin jaren zeventig daalde de behoefte aan opvang van ongehuwde moeders, door meer acceptatie voor ongehuwd moederschap in de familie en sociale wetgeving (Hueting en Neij, 1990; Kok et al., 2017). Er kwam een andere hulpvraag naar boven: Ons Tehuis ging moeders met kinderen opvangen die in een crisissituatie waren beland als gevolg van conflicten in het huwelijk, huiselijk geweld, incest of psychische en andere stoornissen.¹⁴ In 1971 gebeurde dat voor het eerst.¹⁵ In de jaren daarna nam deze nieuwe doelgroep in aantal toe, en in 1975 werd een afzonderlijke afdeling ingericht voor vrouwen in crisissituaties.¹⁶

Vanaf de eerste helft van de jaren tachtig functioneerde Ons Tehuis veel meer als crisisopvang, dan tehuis voor alleenstaande zwangere vrouwen.¹⁷ Halverwege de jaren tachtig was het tehuis een

*'centrum voor krisiopvang en intensieve begeleiding van alleenstaande ouders met kinderen, alleenstaande zwangere vrouwen en van alleenstaande vrouwen.'*¹⁸

11 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1967.

12 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1970 (Utrecht: Stichting Ons Tehuis, 1970).

13 Moviera, Archief Ons Tehuis, Groepsgesprek 7 aug. 1971.

14 Moviera, Archief Ons Tehuis, 'Het ontstaan van Stichting Ons Tehuis', z.j.; Hazenkamp, 'Ons Tehuis', p. 11.

15 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1971 (Utrecht: Stichting Ons Tehuis, 1971).

16 Hazenkamp, 'Ons Tehuis', p. 13.

17 De bezetting naar doelgroep in % alleenstaande zwangere vrouwen/crisisopvang was:

1981 20/80

1982 15/85

1983 8/92

1984 7/93

1985 7/93.

In deze periode was de bezettingsgraad in %: 1981 98,7; 1982 84; 1983 94,2; 1984 93,9; 1985 88,2. Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1984/1985 (Utrecht: Stichting Ons Tehuis, 1984/1985).

18 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1984/1985.

In het jaarverslag over 1984/1985 werd vermeld:

*'In vrijwel alle situaties is er sprake van een crisis. De begeleiding die Ons Tehuis biedt is gericht op weer tot rust komen, hulp bij de oplossing van de problemen, hulp bij de voorbereiding van een nieuwe toekomst.'*¹⁹

Wat betreft de cliënten die in Ons Tehuis terechtkwamen werd voor 1984/1985 als criterium genoemd: *'de scheiding ouder/kind is niet geïndiceerd'*.²⁰ Afstand doen was in deze periode niet meer aan de orde in Ons Tehuis.

2.1. De cliënten: moeders en kinderen

De jaarverslagen van Ons Tehuis hielden de achtergronden van de moeders die er verbleven nauwkeurig bij. Volgens de gegevens in de jaarverslagen was in de jaren zestig ongeveer een derde deel van de zwangere vrouwen bij aankomst in Ons Tehuis meerderjarig (in die tijd 21 jaar) en twee derde deel minderjarig. In 1960 was meer dan een derde meerderjarig; een kwart was 17/18 jaar en een kwart was 19/20 jaar. In 1965 was nog steeds een derde van de in dat jaar aangekomen vrouwen meerderjarig. Begin jaren zeventig begonnen de meerderjarige (a.s.) moeders steeds meer in de minderheid te geraken. Van de 26 zwangere vrouwen die in 1971 in Ons Tehuis aankwamen, waren er drie meerderjarig (zo'n 10%) en 23 minderjarig (bijna 90%).²¹

In de stukken worden de (a.s.) moeders door de stafleden van Ons Tehuis *'meisjes'* genoemd, ongeacht of zij minder- of meerderjarig (onder of boven de 21 jaar) waren. De woordkeuze van het tehuis (*'meisjes'*) wordt vooral in de citaten overgenomen, in de lopende tekst zullen we ze vaker *'(aanstaande) moeders'*, *'(jonge) vrouwen'* of *'cliënten'* noemen, om meer recht te doen aan hun positie.

Beroepen en woonplaats van de moeders

Het grootste deel van de jaren zestig waren de meeste vrouwen voordat ze in Ons Tehuis terechtkwamen werkzaam in de huishouding. In 1960 was meer dan de helft van de vrouwen die dat jaar in het tehuis terechtkwam werkzaam geweest als huishoudelijke hulp en ongeveer een kwart was zonder beroep.²² Ook in 1963 werkte de grootste groep in de huishouding, en daarna waren de meeste vrouwen *'zonder beroep'* of werkzaam geweest als *'winkelmeisje'* (samen ongeveer een derde).²³ Hetzelfde geldt voor 1965:²⁴ In 1967 veranderde de verhouding van de verschillende beroepen. In dat jaar hadden de meeste vrouwen geen beroep (ongeveer een derde). De twee-na-grootste groep was *'hulp in de huishouding'* (ongeveer een zesde).²⁵

¹⁹ Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1984/1985.

²⁰ Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1984/1985.

²¹ Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1971. Gegevens van de jaren 1970 en 1972 bevestigen de substantiële minderheid van de meerderjarige aanstaande moeders:

1970 6 van de 26 (ongeveer een kwart)

1972 4 van de 18 (ongeveer een kwart).

²² Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1960.

²³ Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1963.

²⁴ Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1965/1966.

²⁵ Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1967.

Gedurende de gehele onderzoeksperiode, 1956-1984, waren de vrouwen die in Ons Tehuis terecht kwamen afkomstig uit heel Nederland. Hoewel de functie van Ons Tehuis veranderde van landelijke opvang, naar regionale en daarna meer lokaal. Hazenkamp stelt dat Ons Tehuis vanaf 1960 al een meer regionale functie kreeg, mede als gevolg van het keuzebeleid van de *plaatsende instanties* (zie hoofdstuk 3).²⁶ In de jaren zestig kwamen de meeste cliënten uit omliggende provincies zoals Noord- en Zuid-Holland en de provincie Utrecht en slechts enkelen kwamen van verder.²⁷ Er kwamen elk jaar ook vrouwen uit diverse andere provincies van Nederland naar Ons Tehuis, maar dat waren er slechts één of twee per provincie. In 1970 waren er voor het eerst vooral vrouwen uit 'het arrondissement Utrecht' en dat bleef zo tot begin jaren tachtig.²⁸

Vanaf de jaren tachtig maakten steeds meer vrouwen met een migratieachtergrond gebruik van Ons Tehuis. In 1985 was bijna een kwart van het totaal aantal vrouwen dat werd opgevangen van migranten komaf (versus iets meer dan 10% in 1984).²⁹ Er werd daarom in 1984 een Marokkaans Nederlandse medewerkster aangesteld.³⁰

2.2. Capaciteit en bezetting: plaats voor circa 26 moeders en circa 50 kinderen

De capaciteit van Ons Tehuis groeide gedurende de jaren zestig, maar nam in de jaren zeventig weer af. In 1960 was de maximum capaciteit van Ons Tehuis zestien moeders en twintig kinderen, met een gemiddelde bezetting per dag van ongeveer 33 mensen. De maximum capaciteit van het Tehuis voor Werkende Meisjes was in dat jaar tien moeders en twintig kinderen, met een gemiddelde bezetting van ongeveer 29 mensen.

In 1970 was er in Ons Tehuis plaats voor 55 kinderen van 0-4 jaar, tien werkende niet-gehuwde moeders en veertien a.s. niet-gehuwde moeders.³¹ De capaciteit werd in 1972 verlaagd, toen was er plaats voor 47 kinderen van 0-6 jaar, negen werkende niet-gehuwde moeders en negen a.s. niet-gehuwde moeders, een totaal van 65 cliënten.³² In 1976 werd die nogmaals verlaagd, naar 51 cliënten en in 1978 en 1979 werd die verder teruggebracht tot 42 cliënten.³³ In 1985 werd in een brief van het Ministerie van Justitie bevestigd dat de capaciteit van Ons Tehuis was verlaagd naar 42 'klienten'.³⁴ In de periode 1976-1979 varieerde de bezetting van Ons Tehuis tussen de 30 en de 40 personen (leeftijd 0 t/m meerderjarig).³⁵ Begin jaren tachtig lag de bezettingsgraad tussen de 80% en de 100%.³⁶

In de jaren zestig nam ook het aantal cliënten en bevallingen in Ons Tehuis toe. In 1960 kwamen er 37 vrouwen in Ons Tehuis terecht, en waren er 28 bevallingen. In het Tehuis voor Werkende Meisjes verbleven dat jaar twaalf moeders, waarvan acht vanuit Ons Tehuis en vier van elders.³⁷ In 1965 kwamen

26 Hazenkamp, 'Ons Tehuis', p. 12.

27 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1963.

28 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1970; Moviera, Archief Ons Tehuis, Formulieren ten behoeve van de statistiek, 1980, 1981.

29 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1984/1985.

30 Hazenkamp, 'Ons Tehuis', p. 16.

31 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1970.

32 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1972 (Utrecht: Stichting Ons Tehuis, 1972).

33 Moviera, Archief Ons Tehuis, Brief van de staatssecretaris van Justitie aan Ons Tehuis, 1973, 1974, 1975, 1976.

34 Moviera, Archief Ons Tehuis, Brief van het Ministerie van Justitie aan Ons Tehuis, 1981.

35 Moviera, Archief Ons Tehuis, Formulieren ten behoeve van de statistiek, 1976, 1977, 1978, 1979.

36 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1984/1985.

37 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1960.

er 53 vrouwen in Ons Tehuis aan, en vonden er 42 bevallingen plaats. In dat jaar kwamen twaalf werkende moeders in het tehuis aan, waarvan er zes rechtstreeks uit Ons Tehuis kwamen.³⁸ Begin jaren zeventig zaten er nog maar 27 zwangeren en moeders in Ons Tehuis, waarvan negen met een kind ouder dan zes weken. Er vonden in dat jaar 14 bevallingen plaats.³⁹ In 1976 bedroeg het aantal cliënten dat in de loop van het jaar in Ons Tehuis was aangekomen of geboren: 148 .

- 0-3 jaar: 54.
- 4-5 jaar 20.
- 6-13 jaar: 50.
- 14-17 jaar: 13.
- 18-20 jaar 13.
- meerderjarig 71.⁴⁰

Tussen 1977-1981 varieerde het aantal cliënten dat per jaar aankwam of geboren werd van 208-243.⁴¹

2.3. De rol van de overheid in (het archief van) Ons Tehuis

De overheidsinstantie die het vaakst in de stukken van Ons Tehuis wordt genoemd, is de (regionale) Raad voor de Kinderbescherming. Kinderen van wie afstand werd gedaan werden *toevertrouwd aan de Raad*. De Raad bemiddelde bij de kinderen in Ons Tehuis ook bij de *plaatsing* in een pleeggezin. Daarnaast droeg de regionale Raad zorg voor de *verpleegkosten* die Ons tehuis maakte voor het kind, van wie afstand werd gedaan en de Raad hield een vinger aan de pols betreffende het kind.⁴² We kwamen in de archiefstukken één moeder tegen bij wie de Raad langzaam was met het oppakken van het proces, waardoor de moeder zelf een pleeggezin voor haar kind had gevonden.⁴³ Uit de stukken krijgen we verder weinig zicht op de activiteiten van de Raad voor de Kinderbescherming en hoe zij te werk gingen; de stukken bieden veel meer zicht op de dagelijkse gang van zaken in Ons Tehuis.

Daarnaast komen we de landelijke overheid tegen in het archief - als subsidiegever: het tehuis kreeg in ieder geval vanaf het begin van de jaren zestig tot het eind van de jaren zeventig subsidie van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM).⁴⁴ Wilde een tehuis subsidie ontvangen, moest het onder meer qua inrichting, huisvesting en verzorging aan bepaalde eisen voldoen (zie ook Van der Klein en Bultman, 2022 over regels en toezicht). We kunnen hieruit opmaken dat de overheid, in ieder geval met betrekking tot subsidie-eisen, zicht had op het tehuis, en dat het tehuis in ieder geval in deze periode aan de eisen voldeed.

In het archief vinden we tussen 1956 en 1984 geen sporen van inspectie of toezicht via de Directie Kinderbescherming van het Ministerie van Justitie. De inspectie op tehuizen van ongehuwde moeders viel onder hun verantwoordelijkheid. Wel is er een stuk dat van na de onderzoeksperiode dateert, dat

38 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1965/1966.

39 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1970.

40 Moviera, Archief Ons Tehuis, Formulier ten behoeve van de statistiek, 1976.

41 Moviera, Archief Ons Tehuis, Formulieren ten behoeve van de statistiek, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981.

42 Moviera, Archief Ons Tehuis: Dossier MOE-OT-6-1964 (1981).

43 Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-54.

44 Moviera, Archief Ons Tehuis, Begroting Ons Tehuis 1961; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1965/1966; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1967; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1970; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1971; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1972; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1977; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1979. Overigens ontving het tehuis zeker tot eind jaren zeventig ook een bijdrage van de diaconieën.

wijst op toezicht op de kraamafdeling bij Ons Tehuis. In dit geval toezicht door het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC). De kindbescherming werd in 1987 van Justitie naar WVC overgedragen.⁴⁵ We weten uit de literatuur dat de inspectie tot de jaren tachtig over weinig inspecteurs beschikte en daardoor tijdens onze onderzoeksperiode lang niet alle tehuizen kon bezoeken.⁴⁶

Ons Tehuis had ook te maken met de lokale, gemeentelijke overheid. De Gemeentelijke Dienst Sociale Zaken (GDSZ) betaalde voor de verblijfkosten van (een groot deel van) de moeders, en verschaftte hen een persoonlijke toelage.

45 Moviera, Archief Ons Tehuis, Brief van de Stuurgroep van de Stichting Ons Tehuis aan het bestuur van de Stichting Ons Tehuis, z.d. Voor de inrichting van de kindbescherming, zie: M. Rietveld-van Wingerden, *Kind in gevaar. Reden tot uithuisplaatsing? De vereniging Tot Steun als zorgverlener in een veranderende wereld van de kindbescherming en jeugdzorg 1886-1998* (Apeldoorn: Garant, 2017), 364.

46 Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg, *Onvoldoende beschermd. Geweld in de Nederlandse jeugdzorg van 1945 tot heden* (2019). Rapport 2, p. 37. Overigens was Ons Tehuis ook in het vizier van andere door de overheid bekostigde instanties. Zo werd het in 1961 bezocht door een medewerkster van het Voorlichtingsbureau voor de Voeding, die gedurende een werkweek de voeding van de (aanstaande) moeders en kinderen analyseerde, en adviezen uitbracht: Moviera, Archief Ons Tehuis, Rapport Voorlichtingsbureau voor de voeding, No. GR. 745-14.16-115 'Over het bezoek aan de stichting "Ons Tehuis" te Utrecht van 9 tot en met 13 Oktober 1961', 1961. Het Voorlichtingsbureau voor de Voeding viel onder het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, en werd gefinancierd door dit ministerie en het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

3 Plaatsing, aanmelding en opname van de moeders

3.1. Plaatsende en anmeldende instanties

Aan de hand van jaarverslagen konden we nagaan welke instanties een zogeheten *plaatsing* aanvroegen voor de aanstaande moeders in Ons Tehuis. De *plaatsing* van zwangere vrouwen in Ons Tehuis kon tussen 1963 en 1972 door verschillende instanties gebeuren:

- Gemeentelijke Dienst Sociale Zaken
- Particulieren
- Diaconieën (tot 1964)

De plaatsing van minderjarige moeders die onder toezicht gesteld waren, kon door de volgende instanties gebeuren:

- De kinderrechter
- Een Raad voor de Kinderbescherming
- Een voogdijvereniging

Bij een *plaatsing* door de Gemeentelijke Dienst Sociale Zaken (GDSZ) waren diverse aanmelders betrokken. De aanmelding bij Ons Tehuis kon gebeuren via een maatschappelijk werkbureau, een regionale FIOM-afdeling of de huisarts. Een protestants maatschappelijk werkbureau dat zich had gespecialiseerd in ongehuwde moederzorg was de Hendrik Pierson Vereniging (HPV). Een maatschappelijk werkster van het maatschappelijk werkbureau of de regionale FIOM vroeg een plek voor de cliënt aan bij Ons Tehuis en nam voor de aanvraag zelf contact op met de GDSZ i.v.m. de betaling. Dit werd dan geregistreerd als een *plaatsing* door de GDSZ. Uit de *dagrapportage aantekeningen* over 1966 bleek dat de HPV voor meerdere vrouwen een plek in Ons Tehuis verzocht.⁴⁷ Een huisarts kon rechtstreeks of met tussenkomst van de HPV een vrouw doorverwijzen naar Ons Tehuis.

Wanneer jonge vrouwen via de kinderrechter, een voogdijvereniging of de Raad voor de Kinderbescherming in Ons Tehuis terecht kwamen heette dit een *justitiële plaatsing*. Het betrof dan een minderjarige vrouw van wie de ouders beperkt waren in het gezag over haar middels een ondertoezichtstelling. Een gezinsvoogd die bij een ondertoezichtstelling werd toegewezen aan een gezin kon de kinderrechter adviezen geven m.b.t. een *plaatsing*.⁴⁸ Uit een *dagrapportage* uit 1966 was bij een minderjarige vrouw die voor haar komst naar Ons Tehuis in een ander tehuis had gezeten, de gezinsvoogdes betrokken bij de aanmelding in Ons Tehuis.⁴⁹

47 Moviera, Archief Ons Tehuis, Dagrapportage, 1966.

48 Moviera, Archief Ons Tehuis, 'Stichting "Ons Tehuis" Algemene Informatie', z.j.

49 Moviera, Archief Ons Tehuis, Dagrapportage, 1966.

De plaatsingen door de kinderrechter waren in 1963 en 1964 hoger dan de jaren daarna (resp. 18 van de 36 verpleegden; en 21 van de 68 verpleegden in Ons Tehuis). In de daaropvolgende jaren varieerde het aantal plaatsingen door de kinderrechter tussen de één en twaalf jonge vrouwen. Het aantal plaatsingen door een voogdijvereniging was klein en varieerde in de gehele periode tussen de één en zeven. De Raad voor de Kinderbescherming plaatste een enkele keer een jonge vrouw in Ons Tehuis (variërend van één tot twee in de periode 1963-1966)⁵⁰, maar kon ook een kinderrechter adviseren over te gaan tot plaatsing in Ons Tehuis.

Vanaf de oprichting in 1946 konden predikanten en diaconieën voor een aanstaande moeder een plek aanvragen in Ons Tehuis. In 1963 en 1964 werden per jaar drie vrouwen geplaatst door diaconieën. Uit de jaarverslagen blijkt dat dit na 1964 niet meer voorkwam. Toch kon het wel voorkomen dat een predikant of een diaken het contact tussen Ons Tehuis en een zwangere vrouw regelde. In het verslag van de maatschappelijk werkster uit 1966 kwamen we één vrouw tegen waarbij een dominee uit haar eigen woonplaats een gesprek met de jonge vrouw en haar moeder bij Ons Tehuis had 'geanimeerd'.⁵¹

Een *particuliere plaatsing* was wanneer een vrouw in Ons Tehuis terechtkwam zonder tussenkomst van een instantie. Tussen 1963 en 1966 had ongeveer een vijfde van het aantal vrouwen dat in Ons Tehuis terechtkwam dit op eigen initiatief aangevraagd. Daarna nam dit aantal af, en kwamen er nog één tot zes vrouwen per jaar op eigen initiatief terecht in Ons Tehuis. Uit de *dagrapportage aantekeningen* uit 1966 blijkt dat een aantal keer jonge vrouwen door de ouders werden gebracht, ook zij kwamen zonder tussenkomst van een instantie in Ons Tehuis terecht.⁵²

Wat betreft de kinderen die in Ons Tehuis terechtkwamen: er werden niet alleen kinderen opgevangen geboren uit moeders die verbleven in Ons Tehuis. Het tehuis had vanaf 1965 een aparte afdeling voor kinderen van wie de moeder afstand overwoog, die tijdens de zogeheten *neutraalterreinplaatsing* van drie maanden onderdak nodig hadden. Voor deze kinderen werd een plaatsing aangevraagd door de Raad voor de Kinderbescherming.

3.1.1. Eigen motivatie van de vrouw vereist: 1970-1984

Vanaf de jaren zeventig werd de motivatie van de moeder zelf steeds belangrijker bij opname in Ons Tehuis: zonder een eigen motivatie wilde Ons Tehuis haar niet hebben. In de periode daarvoor kwamen vrouwen nog wel eens in het tehuis terecht zonder dat zelf te willen, als gevolg van drang en dwang (van eigen omgeving of instanties). Een eerste voorbeeld van het belang van opname met consent is een minderjarige vrouw, twee maanden zwanger, wiens opname niet doorging: ze zag Ons Tehuis als bedreigend (ze had al veel tijd in tehuizen doorgebracht) en wilde daarom niet naar Ons Tehuis. In de aantekeningen van de groepsbespreking staat geschreven:

*'Een opname lijkt er voorlopig niet in te zitten. Wij voelen er niet voor als ze zelf echt niet wil. Eventueel t.z.t. tegen 't eind van de zwangerschap'.*⁵³

50 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1963; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1964 (Utrecht: Stichting Ons Tehuis, 1964); Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1965; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1966.

51 Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966.

52 Moviera, Archief Ons Tehuis, Dagrapportage, 1966.

53 Moviera, Archief Ons Tehuis, Groepsbespreking, 4 sep. 1975.

Ook in een ander geval werd benadrukt dat als de vrouw het niet zelf wilde, ze niet in Ons Tehuis zou worden opgenomen, zoals dat heette. Het betreft een minderjarige vrouw die zwanger was geraakt van de kostganger van haar ouders. In de aantekeningen van de groepsbespreking staat het volgende:

*'We weten niet of [de vrouw] zelf wil komen hier. Volgens moeder graag. Als ze niet wil, kunnen wij hier niets voor haar doen.'*⁵⁴

De vrouwen moesten tussen 1970 en 1984 steeds vaker zelf instemmen en het met hun komst naar het tehuis eens zijn. In het jaarverslag van 1971 staat expliciet vermeld dat het belangrijk is dat een vrouw zelf mee moest willen werken, om haar verblijf in Ons Tehuis te laten slagen:

*'Het is duidelijk, dat het van primair belang is, dat zij zelf tot een welslagen van haar verblijf in "Ons Tehuis" moet willen meewerken.'*⁵⁵

3.2. Wie betaalde het verblijf van de zwangere?

In 1960 was het verblijf van de aanstaande moeders in Ons Tehuis deels voor rekening van het rijk (de kinderrechter), deels voor de gemeente (GDSZ) en deels voor de diaconieën. Samen waren zij verantwoordelijk voor subsidie aan het tehuis en vergoeding van de zogeheten verpleegkosten. Van de 35 vrouwen die in dat jaar in Ons Tehuis terecht kwamen, was het verblijf bij ongeveer een derde via de kinderrechter betaald, bij ongeveer een derde via Sociale Zaken en bij ongeveer een kwart via de diaconieën.⁵⁶ Daarnaast werden de *verpleegkosten* heel soms door de voogdijvereniging betaald, en in twee gevallen werden ze 'privé' betaald. Na 1964 kwamen *plaatsingen* via de diaconieën niet meer voor. In de jaren zeventig en tachtig werden verreweg de meeste cliënten via de GDSZ *geplaatst*, en waren *justitie-pupillen* (minderjarige vrouwen die onder toezicht stonden van een gezinsvoogd) ver in de minderheid.⁵⁷ De GDSZ betaalde in deze periode voor de verpleging van de meeste moeders in deze periode. Als de betaling voor rekening van de GDSZ kwam, betaalde de GDSZ tijdens het verblijf van de vrouw in Ons Tehuis de verblijfkosten en een persoonlijke toelage.⁵⁸ Tot zes maanden na de bevalling ontvingen de vrouwen maandgeld (zak- en kleedgeld) en een bedrag voor kamerverhuur van de GDSZ.⁵⁹

Volgens een brochure met *Algemene informatie* (zonder jaar) kwamen de kosten van het verblijf en de verzorging uiteindelijk meestal voor rekening van twee ministeries: het Ministerie van CRM of het Ministerie van Justitie.⁶⁰ Als een vrouw of haar kind werd *geplaatst* door de kinderrechter, een vereniging voor gezinsvoogdij, een voogdijvereniging of de Raad voor de Kinderbescherming betaalde het Ministerie van Justitie volgens deze informatie het verblijf en de verpleging. Een *opname* die door een maatschappelijk werkbureau werd geregeld via de GDSZ kwam voor rekening van de gemeente. Over het algemeen was de *plaatsende instantie* verantwoordelijk voor de betaling.⁶¹

54 Moviera, Archief Ons Tehuis, Groepsbespreking, 21 aug. 1975.

55 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1971.

56 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1960.

57 Moviera, Archief Ons Tehuis, Formulieren ten behoeve van de statistiek, 1976-1981

58 Moviera, Archief Ons Tehuis: Dossier MOE-OT-2-1961 (1978); Dossier MOE-OT-6-1964 (1981).

59 Moviera, Archief Ons Tehuis: Dossier MOE-OT-84 (1974); Dossier MOE-OT-1-1954 (1978).

60 Moviera, Archief Ons Tehuis, 'Stichting "Ons Tehuis" Algemene Informatie', z.j.

61 Moviera, Archief Ons Tehuis, Formulieren ten behoeve van de statistiek, 1976-1981.

3.3. De opname van de zwangere vrouw

De wijze waarop de moeders in het tehuis werden opgenomen veranderde door de jaren. Daarin zien we de professionalisering van Ons Tehuis terug: steeds meer was er sprake van multidisciplinaire hulpverlening en vanaf 1970 werd er een begeleidingsplan opgesteld. In de jaren vijftig was men in eerste instantie gericht op de *'materiële verzorging'* van moeder en kind. Daarnaast gaf Ons Tehuis aandacht aan *'de omvorming van de vaak funeste instelling, de verkeerde levenshouding van het meisje'*.⁶² In het tehuis werd niettemin een *'persoonlijke aanpak'* gehanteerd, die was toegesneden op de individuele behoeften van de cliënt.⁶³ In het jaarverslag over 1960 vroeg Ons Tehuis aan het personeel:

'bovenal een liefdevolle benadering van de mede-mens in nood, vanuit het bevrijdende evangelie van Jezus Christus, in Wiens Naam onze instellingen deze taak van barmhartigheid mogen verrichten'.⁶⁴

In 1966 was er altijd een eerste kennismaking met de directrice. De (vaak jonge) vrouwen kwamen vaak met hun ouders, maar ook dat begon te veranderen, vertelde de maatschappelijk werkster destijds: *'onlangs'* kwamen er vrouwen die in hun eentje kennis kwamen maken, schreef zij in het verslag van haar werkzaamheden.⁶⁵ In de periode tussen het eerste contact en de komst van de aanstaande moeder, hield de maatschappelijk werkster contact en verzorgde Ons tehuis de rapportage t.b.v. de Raad voor de Kinderbescherming; regelde de financiële situatie; zocht een tijdelijke baan voor de vrouw (via het GAB en het uitzendbureau); en bood hulp *'ten aanzien van de relatie met thuis, de verwekker en de baby'*.⁶⁶

Rond 1970 beoordeelden de directie, de psycholoog en een maatschappelijk werkster de aanvragen tot opname.⁶⁷ In *'bepaalde gevallen'* werden daarnaast de tehuisarts en psychiater geraadpleegd. Daarna werd de aanvraag besproken met de maatschappelijk werkster van de instantie die om plaatsing had gevraagd, *'zodat de mogelijkheden en onmogelijkheden zo goed mogelijk bekend worden'* en er werd eventueel contact opgenomen met de staf van het vorige tehuis.⁶⁸ Als voorwaarde voor een verblijf vermeldde het *Overzicht Werkwijze Ons Tehuis* uit die tijd: *'Mogelijkheid tot effectieve begeleiding naar zelfstandigheid binnen een zekere termijn'*.⁶⁹ De nadruk op zelfstandigheid van de vrouw speelde een belangrijke rol. Rond 1970 vond na de aankomst een kennismaking met de vrouw plaats, vanuit *'de verschillende disciplines'*. Er werd een behandelingsplan opgesteld dat elke drie maanden werd geëvalueerd.⁷⁰ Ook was er sprake van *groeps gesprekken*, die werden geleid door de directrice.⁷¹

In 1977 - een *'bewogen'* jaar voor Ons Tehuis - concretiseerde het tehuis een *'nieuwe hulpverleningsfilosofie en -werkwijze'*. Ten behoeve van die nieuwe werkwijze werd de functie van *'mentor'* ingesteld:

62 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1960.

63 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1960.

64 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1960.

65 Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966.

66 Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966.

67 Moviera, Archief Ons Tehuis, 'Overzicht werkwijze Ons Tehuis', z.j.

68 Moviera, Archief Ons Tehuis, 'Overzicht werkwijze Ons Tehuis', z.j.

69 Moviera, Archief Ons Tehuis, 'Overzicht werkwijze Ons Tehuis', z.j.

70 Moviera, Archief Ons Tehuis, 'Overzicht werkwijze Ons Tehuis', z.j.

71 Moviera, Archief Ons Tehuis, 'Overzicht werkwijze Ons Tehuis', z.j.

'samen met de cliënt draagt de mentor zorg voor de aanvraag tot opname, de intake en de uitvoering van een begeleidingsplan'.⁷²

De psycholoog, maatschappelijk werkers, verpleegkundige en pastor ondersteunden de mentor bij inhoudelijk werk.⁷³

Vanaf 1979 – de periode van de crisisopvang van meestal gehuwde vrouwen – was de procedure bij binnenkomst nog sterker geprofessionaliseerd: eerst de aanmelding (door 'cliënt' of verwijzende instantie), dan het gesprek ('de aanvraag') met de mentoren en de cliënt; als de mentoren besloten dat de cliënt in het tehuis zou worden opgevangen dan volgde de intakeperiode: een periode van veertien dagen waarin een begeleidingsteam werd toegewezen, bestaande uit

'een vaste mentor, twee assisterende mentoren en een konsulent. De bedoeling is dat één van de twee mentoren die bij het aanvraaggesprek aanwezig was of vaste mentor of assisterende mentor wordt. Dit hebben we zo opgezet, omdat juist voor de sociale eenheid de eerste contacten erg belangrijk blijken te zijn'.⁷⁴

In de eerste week van de intakeperiode werd iedere dag een gesprek ingepland.

'Aan het eind van die week is er een kort evaluatiegesprek. In dit gesprek wordt gekeken naar hoe de sociale eenheid zich in "Ons Tehuis" voelt, of de opvang en de aangeboden hulp voldoende is geweest. Tegelijkertijd wordt geïnventariseerd wat er de daarop volgende week moet gebeuren. Aan het eind van de intakeperiode, dus na 14 dagen, vindt weer zo'n evaluatiegesprek plaats. Daarin wordt verder bekeken of een voortzetting van de hulpverlening voor de sociale eenheid in "Ons Tehuis" zinvol is. Zo ja, dan wordt er samen met de sociale eenheid gewerkt aan het opstellen van het begeleidingsplan'.⁷⁵

Na veertien dagen vond er een voortgangsgesprek plaats met de 'sociale eenheid' en het begeleidingsteam.⁷⁶ De enkele zwangere vrouwen die zich in deze periode nog als ongehuwde moeder aanmeldden en/of wilden nadenken over afstand of behoud van hun (nog) ongebooren kind, kregen ook met deze aanpak te maken.

3.4. Zwangerschap, bevalling en daarna

Het jaarverslag van 1960 en het *Overzicht* over de werkwijze (ca. 1970) tezamen vertellen iets over de manier waarop de cliënten in het tehuis terechtkwamen en de ontwikkelingen in de loop der tijd. Ongehuwde moeders kwamen enige tijd voor de bevalling naar Ons Tehuis, in de regel zes weken voor de uitgerekenende datum. Uit de bestudeerde dossiers van de jaren zeventig blijkt dat de vrouwen toen in diverse stadia van de zwangerschap in Ons Tehuis terechtkwamen: van een week tot circa drie maanden voor de bevalling. Op basis van die dossiers kwamen de meeste vrouwen enkele maanden voor de bevalling in Ons Tehuis terecht.

⁷² Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1977 (Utrecht: Stichting Ons Tehuis, 1977).

⁷³ Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1977.

⁷⁴ Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1979 (Utrecht: Stichting Ons Tehuis, 1979).

⁷⁵ Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1979.

⁷⁶ Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1979. NB: dit gaat vooral over de begeleiding van crisisopnamen: want dat was toen de hoofdfocus van het tehuis.

In Ons Tehuis vond ook de bevalling zelf plaats. In 1960 werd enkele maanden daarna het verblijf in het tehuis beëindigd. Als er na drie maanden geen 'oplossing' voor moeder en kind was gevonden, konden beiden overgaan naar het Tehuis voor Werkende Meisjes. Moeders gingen van daaruit overdag elders in de stad werken, terwijl het kind in de instelling werd verzorgd.⁷⁷ Rond 1970 konden moeders met kind zes weken na de bevalling naar het Tehuis voor Werkende Meisjes overgaan.⁷⁸ Het Overzicht, circa 1970, vermeldt dat er twee groepen moeders waren:

'De eerste groep is meer op het verzorgd worden ingesteld, terwijl de tweede groep meer is ingesteld op de verwerving van zelfstandigheid'.⁷⁹

Voor 1970 was het doel van Ons Tehuis onder meer 'het verzorgen en opvoeden van "ontspoorde" meisjes'. Het al eerder geciteerde Overzicht over de werkwijze van Ons Tehuis uit circa 1970 schrijft dat het woord 'ontspoord' vervangen dient te worden door 'zwanger', wat een stuk neutraler en vooral minder moreel beladen klinkt. De tijd dat ongehuwd moederschap per definitie met een ontspoorde vrouw werd geassocieerd, raakt ook i Ons Tehuis voorbij (zie over de veranderende beoordeling van ongehuwd moederschap in Nederland in z'n algemeenheid, Hueting en Neij, 1990).⁸⁰

Begin jaren zeventig kwam de nadruk meer op de zelfstandigheid van de vrouw te komen. Opvallend is dan dat de vrouw veel meer centraal staat in de benadering van ons Tehuis, en het kind veel minder. Volgens een aantekening tijdens een groepsbespreking in 1972, werd er

'in de meeste gevallen naar gestreefd [...] de meisjes tot een zeker zelfstandig functioneren (al dan niet met kind) in staat te doen zijn na het verlaten van het tehuis'.⁸¹

In 1982 was die 'zelfstandigheid van de cliënten' niet meer weg te denken, maar toen betekende dat dat ook dat de vrouwen 'volledig de zorg voor en de verantwoordelijkheid over de kinderen dienden te behouden'.⁸² In datzelfde jaar richtte Ons Tehuis echter ook een crèche in, naar eigen zeggen een 'verandering' in de koers van het tehuis.⁸³ Het ging om:

'ondersteuning van de vrouwen ook door middel van kinderopvang – echter wel met de kanttekening dat we vrouwen moeten blijven stimuleren activiteiten met de kinderen te ondernemen'.⁸⁴

Moeder en kind kregen vanaf begin jaren tachtig op die manier meer steun om bij elkaar te blijven met hulp van Ons tehuis De kinderopvang name de zorgtaken deels over van de moeder.⁸⁵

77 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1960.

78 Moviera, Archief Ons Tehuis, 'Overzicht werkwijze Ons Tehuis', z.j.

79 Moviera, Archief Ons Tehuis, 'Overzicht werkwijze Ons Tehuis', z.j.

80 Moviera, Archief Ons Tehuis, 'Overzicht werkwijze Ons Tehuis', z.j.

81 Moviera, Archief Ons Tehuis, Groepsbespreking, 21 feb. 1972.

82 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1984/1985.

83 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1984/1985.

84 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1984/1985.

85 NB: dit gaat vooral over de begeleiding van crisisopnamen, want dat was toen de hoofdfocus van het tehuis.

3.4.1. Gereformeerdheid in de bejegening van de moeders

Ons Tehuis had vanaf de oprichting een gereformeerd karakter. In advertenties voor personeel werd in de tweede helft van de jaren vijftig, zestig en zeventig gevraagd naar personen met een gereformeerde of protestants-christelijke levensovertuiging. Uit een citaat van de maatschappelijk werkster in 1957 blijkt dat ongehuwd zwanger worden in deze kring (ook) voor de ouders een schande betekende. De maatschappelijk werkster schreef n.a.v. de ongehuwde zwangerschap van een 22-jarige:

'Men mocht er wezen in de Geref. Kerk als gezin. Het was dan ook een moeilijke zaak, toen bleek, dat hun dochter [de 22-jarige vrouw] ongehuwde moeder zou worden'.⁸⁶

Hazenkamp, auteur van een kort artikel over de geschiedenis van Ons Tehuis, schrijft dat niet alleen ongehuwd moederschap als zonde werd gezien. Afstand doen was binnen de gereformeerde kerken begin jaren vijftig nog veel grotere zonde.

'Zeer zwaar werd binnen de Gereformeerde Kerken als zonde ervaren wanneer de ongehuwde aanstaande ongehuwde moeder zelf, al of niet onder druk van haar ouders en familie overweegt afstand van haar kind te doen'.⁸⁷

Toch blijkt uit een document over het ontstaan van Ons Tehuis (auteur onbekend), uit de jaren veertig dat dat niet verhinderde dat veel ongehuwde zwangere gereformeerde vrouwen uit schaamtegevoel afstand deden van hun kind:

'De acceptatie van ongehuwd moederschap was nihil en vele jonge vrouwen en meisjes werden louter en alleen daarom opgenomen in een tehuis'.⁸⁸

De auteur citeert uit de eerste notulen van Stichting Ons Tehuis:

'Onder druk van familie en omgeving en schaamtegevoel van de meisjes en onmogelijkheid zich te handhaven met kind in samenleving bracht velen ertoe afstand te doen van het kind, zodat opvang van deze baby's noodzakelijk werd'.⁸⁹

Vanaf 1960 tot (zeker) 1979 was er een predikant als geestelijk verzorger verbonden aan Ons Tehuis. Uit het jaarverslag 1960 blijkt dat er wekelijks een catechisatie les werd aangeboden voor de 'geestelijke verzorging' van de ongehuwde moeders. Ook konden de vrouwen gebruik maken van de mogelijkheid om de predikant over 'persoonlijke moeilijkheden' te spreken.⁹⁰ In het jaarverslag van 1961 staat een verwijzing naar de rol van God in de begeleiding van de vrouwen:

'In deze voor de meisjes vaak zo moeilijke levensperiode is het een voorrecht hen te mogen wijzen op Hem, die al onze zorgen kent en op onze bede uitkomst zal geven'.⁹¹

⁸⁶ Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-67-1929.

⁸⁷ Hazenkamp, 'Ons Tehuis', p. 7.

⁸⁸ Moviera, Archief Ons Tehuis, 'Het ontstaan van Stichting Ons Tehuis', z.j.

⁸⁹ Moviera, Archief Ons Tehuis, 'Het ontstaan van Stichting Ons Tehuis', z.j.

⁹⁰ Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1960.

⁹¹ Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1961 (Utrecht: Stichting Ons Tehuis 1961).

Uit het jaarverslag 1970 blijkt dat de predikant toen in het *wekelijks* praatgroepje:

'niet steeds gemakkelijk had. Het is een bekend feit, dat jongeren zeer kritisch ingesteld zijn op vragen, betreffende geloofs-, levensovertuiging en wereldopinie'.⁹²

In 1975 blijkt een pater zich actief te bemoeien met de begeleiding van een aanstaande moeder in Ons Tehuis. In een vergadering stelden een pater, een zuster en medewerkers van Ons Tehuis een richtlijn vast voor verdere begeleiding van de aanstaande moeder. De zuster zou

'het contact in de komende weken voor de bevalling in Ons Tehuis blijven voortzetten, in deze periode nog niet veel proberen los te maken en praktische dingen met haar doornemen'.⁹³

Daarna volgden er meer intensieve gesprekken met de jonge vrouw. De pater had de taak *'de bloem die haar religieuze uitbouw symboliseert verder [te] verzorgen'.⁹⁴* De vrouw in kwestie had één keer per maand een gesprek met de pater.⁹⁵ Rond 1975 was de hulpverlening van Ons Tehuis erop gericht de vrouw voor te bereiden op een zelfstandige toekomst in een wereld die kritisch stond tegenover het ongehuwde moederschap.

We hebben niet kunnen vinden hoe en waarom deze katholieke geestelijke aan (een moeder) in Ons Tehuis verbonden raakte (wellicht omdat de moeder in kwestie katholiek was en er op maat hulp verleend werd?) Hoe dan ook, het christelijke karakter van het tehuis werd in het jaarverslag over 1977 nog eens benadrukt en als volgt omschreven:

"Ons Tehuis" dat een Christelijk Centrum voor opvang en begeleiding van alleenstaande ouders en kinderen wil zijn'.⁹⁶

Ook in het jaarverslag 1982 was religie – toen *'levensbeschouwing'* genoemd- nog steeds belangrijk:

'Onderdeel van de discussie [sic] is hoe in 1983 en volgende jaren aan vragen rond levensbeschouwing en hulpverlening inhoud gegeven kan worden'.⁹⁷

3.4.2. **Conflicterende visies in de jaren zeventig: te weinig nadruk op zelfstandigheid?**

In de loop van de jaren zeventig raakten hulpverleners van Ons Tehuis in conflict met het bestuur over de benadering van de moeders op de werkvloer. In deze paragraaf staan we daarbij stil naar aanleiding van berichten over een rechtszaak rond schorsing die we via krantenbank *Delpher* op het spoor kwamen; in het archief is er niets over te vinden. In 1977 stapten twee medewerkers van de *afdeling crisisopvang* van Ons Tehuis naar de rechter om hun schorsing aan te vechten. *'Een verschil van opvatting over de wijze van hulpverlening'* speelde in hun pleidooi een grote rol.⁹⁸ De medewerkers vonden dat:

⁹² Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1970.

⁹³ Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag vergadering 19 sep. 1975.

⁹⁴ Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag vergadering 19 sep. 1975.

⁹⁵ Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag vergadering 19 sep. 1975.

⁹⁶ Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1977.

⁹⁷ Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1982 (Utrecht: Stichting Ons Tehuis, 1982).

⁹⁸ 'Hulpverleners eisen opheffing schorsing', *de Volkskrant*, 11 mei 1977.

'In Ons Tehuis teveel de nadruk gelegd [zou] worden op gezelligheid en zouden de vrouwen te weinig worden voorbereid op een zelfstandige terugkeer in de maatschappij'.⁹⁹

Ook was er, in de woorden van één van de medewerkers, *'een gebrek aan algemene visie en een erg amateuristische aanpak'*.¹⁰⁰ Eén van hen formuleerde het als volgt:

'De tehuisleiding wil een knusse, gezellige en rustgevende opvang bieden voor vrouwen die het al zo lang moeilijk hebben gehad. Wij willen ze hun zelfstandigheid laten behouden, ter voorbereiding op de terugkeer naar de maatschappij. Afwassen kunnen ze zelf'.¹⁰¹

Volgens de advocaat van de twee medewerkers waren de moeilijkheden in het tehuis te wijten aan *'structurele problemen'*, die voortkwamen uit *'het beleid van de directie'*:

'de afgelopen drie jaar [waren] negen personeelsleden, onder wie psychologen en maatschappelijk werkers [...] ontslagen of vrijwillig [...] opgestapt uit Ons Tehuis, met precies dezelfde soort moeilijkheden [nl, verschil in opvatting over de hulpverlening]'.¹⁰²

De medewerkers waren van mening dat de hulpverlening door deze structurele problemen *'niet optimaal'* was.¹⁰³ Volgens het bestuur was het zo dat er door de medewerkers *'teveel gepraat wordt [over verandering] en dat er daardoor te weinig wordt gewerkt'*.¹⁰⁴ Er werd in hun ogen zelfs zoveel vergaderd over de verschillende hulpverleningsvisies, dat *'de zorg voor de tehuisbewoners'* er onder leed, en in reactie hierop, en om de *'gemoederen'* te kalmeren, stelde het bestuur een opnamestop in.¹⁰⁵

Uiteindelijk werden de twee medewerkers ontslagen. Vervolgens spanden zij een kort geding aan tegen Ons Tehuis. De medewerkers wonnen het geding, en de rechter bepaalde dat zij terug mochten keren naar het tehuis, al dan niet in dezelfde functie.¹⁰⁶ Op dezelfde dag besloot het stichtingsbestuur beide medewerkers toch (opnieuw) te ontslaan. Het bestuur had vernomen dat zij een brief naar het Algemeen Diaconaal Bureau van de gereformeerde kerk hadden gestuurd, waarin zij uitlegden wat er in Ons Tehuis speelde. Het bestuur was van mening dat de brief de subsidie van het Diaconaal Bureau aan Ons Tehuis in gevaar bracht, en had de medewerkers om die reden op staande voet ontslagen.¹⁰⁷

Dit conflict speelde zich af in een periode dat het aantal vrouwen dat afstand deed substantieel was afgenomen (Hueting en Neij, 1990; Kok et al., 2017), en waarin Ons Tehuis zich voornamelijk richtte op de zogeheten *crisisopvang*. Ook betrof het twee medewerkers van de *afdeling crisisopvang*. Toch lijkt het conflict ook betrekking te hebben op Ons Tehuis in bredere zin. Met hun nadruk op zelfstandigheid en zelfredzaamheid sloten de ontslagen medewerkers zich aan bij de dominante trend in de ongehuwde moederzorg in de jaren zeventig – deze werd volgens Hueting en Neij gekenmerkt door de nadruk op

99 'Medewerkers crisiscentrum winnen geding', *de Volkskrant*, 20 mei 1977.

100 'Medewerkers crisiscentrum winnen geding', *de Volkskrant*, 20 mei 1977.

101 'Hulpverleners eisen opheffing schorsing', *de Volkskrant*, 11 mei 1977.

102 'Hulpverleners eisen opheffing schorsing', *de Volkskrant*, 11 mei 1977.

103 'Ons Tehuis ontslaat medewerkers toch', *de Volkskrant*, 24 mei 1977.

104 'Medewerkers crisiscentrum winnen geding', *de Volkskrant*, 20 mei 1977.

105 'Hulpverleners eisen opheffing schorsing', *de Volkskrant*, 11 mei 1977.

106 'Medewerkers crisiscentrum winnen geding', *de Volkskrant*, 20 mei 1977.

107 'Ons Tehuis ontslaat medewerkers toch', *de Volkskrant*, 24 mei 1977.

de 'mondige terugkeer [van de ongehuwde moeder] in de samenleving'.¹⁰⁸ Tussen de regels door schetsten de twee ontslagen medewerkers de benadering van Ons Tehuis als 'achterhaald'; het 'verantwoord zelfstandig functioneren' zoals het tehuis het zelf als doel voor de moeder had omschreven rond 1970, was wat hen betreft niet gehaald.¹⁰⁹

Welke impact de wijze van hulpverlening in Ons Tehuis had op ongehuwde moeders die afstand dan wel behoud van hun kind overwogen, kunnen we op basis van het kleine aantal dossiers dat we bestudeerd hebben, niet achterhalen. Wel is het duidelijk dat Ons Tehuis eind jaren zeventig niet vooropliep in de ontwikkelingen binnen de hulpverlening, zoals die door Hueting en Neij geschetst worden. Toeval of niet, in 1977 – hetzelfde jaar als de rechtszaak aan de orde was – introduceerde het tehuis een *nieuwe hulpverleningsfilosofie en -werkwijze*, waarbij men onder meer met mentoren ging werken.¹¹⁰

108E. Hueting en R. Neij, *Ongehuwde moederzorg in Nederland* (Zutphen: Walburg Pers, 1990), p. 215.

109 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1970.

110 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1977.

4 Afstand, behoud en begeleiding

Het archief van Ons Tehuis geeft vooral inzicht in de periode rondom de bevalling, de begeleiding in het tehuis, het moment dat de vrouw vertrok, en het moment dat het kind (bv. naar een pleeggezin) vertrok. De stukken bieden geen direct beeld van het moment van afstand doen door de moeder, of van het moment dat eventueel veel later in de tijd plaatsvond: adoptie (van het kind). Zo vonden we bijvoorbeeld geen *afstandsverklaringen* of *akten van berusting*, waarmee de moeder (tijdens of na de rechtszaak) aangaf niet tegen de adoptie-uitspraak in hoger beroep te gaan. Ook liggen er geen adoptievonnissen in het tehuisarchief. Wel kunnen we – zij het met een slag om de arm, vanwege het beperkte aantal dossiers- een beeld geven van de praktijk rond afstand en behoud die in Ons Tehuis gewoon was. Dat doen we getalsmatig aan de hand van de Jaarverslagen die we hebben gevonden: 1963-1967 en 1970-1972. Het type begeleiding dat in Ons Tehuis werd gegeven bij het besluiten tot afstand of behoud beschrijven we aan de hand van andere bronnen: de al genoemde twaalf dossiers die bewaard zijn in het archief, en de verslagen van *dagrapportages*, teambesprekingen en de werkzaamheden van de maatschappelijk werkster die verbonden was aan het tehuis.

4.1. Afstand en behoud in de jaarverslagen

Uit gegevens in de jaarverslagen kunnen we opmaken dat ruim een derde van de kinderen in Ons Tehuis geboren rond 1970 werd afgestaan. Twee derde van de ongehuwde moeders die bevielen tijdens een verblijf in Ons Tehuis, behield hun kind. Tussen 1963 en 1972 kwamen per jaar nauwelijks moeders terug op hun afstandsbesluit: jaarlijks hooguit een paar, maar ook wel eens geen één. Over de periode vóór 1965 hebben we geen gegevens, maar vanaf 1965 werd er gedetailleerd over bericht in de jaarverslagen. Het jaar 1965 geven we hier als voorbeeld. In 1965 werden er 42 kinderen geboren in Ons Tehuis: 26 kinderen van 'minderjarige ongehuwde moeders' en 16 kinderen van 'meerderjarig ongehuwde moeders'. Eén kind werd levenloos geboren en één kind overleed kort na de geboorte in het ziekenhuis. Van de veertig kinderen in dat jaar werden er veertien na de geboorte van de moeder gescheiden en in een aparte afdeling verzorgd, waarna één moeder in de loop van 1965 op haar afstandsvoornemen terugkwam. Dat betekent dat inderdaad ongeveer een derde (13 van de 40 kinderen) werd afgestaan. Het jaar daarna geeft hetzelfde beeld, al kwamen er toen vier moeders op hun eerdere afstandsbesluit terug.¹¹¹

Bij wijze van uitzondering wijkt in 1970 de verhouding tussen afstand en behoud af: in dit jaar bevielen veertien vrouwen waarvan er acht (meer dan de helft) afstand van het kind deden. Aan het eind van het jaar was niemand teruggekomen op het afstandsvoornemen.¹¹² Het daaropvolgende jaar, in 1971 bevielen 24 vrouwen, waarvan er acht in eerste instantie afstand deden van hun kind. Eén vrouw kwam 'na enige tijd' terug op haar afstandsbesluit.¹¹³ Vanaf de het begin van de jaren zeventig vonden er veel minder bevallingen plaats in Ons Tehuis.

¹¹¹ Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1965/1966. In 1966 werden er in Ons Tehuis 33 kinderen geboren: 24 kinderen uit minderjarig ongehuwde moeders en negen kinderen uit meerderjarig ongehuwde moeders. 'In 17 gevallen werd de baby na de geboorte van de moeder gescheiden'. Later kwamen vier moeders op hun afstandsbesluit terug. Uiteindelijk zijn in dit jaar 13 van de 33 kinderen (ongeveer een derde) afgestaan.

¹¹² Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1970.

¹¹³ Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1971.

4.2. Begeleiding bij keuze voor behoud of afstand

De moeders van Ons Tehuis werden bij hun keuze over wel of geen afstand doen, begeleid door de maatschappelijk werkster van een bureau voor ongehuwde moederzorg, bijvoorbeeld de Hendrik Pierson Vereniging of de FIOM. Als een (a.s.) moeder niet in contact was met een dergelijk bureau, was er een medewerker van Ons Tehuis beschikbaar om haar te steunen in haar proces van besluiten. Vanaf eind jaren zestig was er een maatschappelijk werkster in vaste dienst bij Ons Tehuis, die onder meer verantwoordelijk was voor

'de steun aan die (a.s.) moeders, die in hun afstandsbesluit niet door een bureau voor niet gehuwde moederzorg begeleid werden'.¹¹⁴

Ook voordat er een vaste maatschappelijk werkster bij Ons Tehuis in dienst was, werd er vanuit Ons Tehuis voorzien in de begeleiding van vrouwen die niet in contact waren met een bureau voor ongehuwde moederzorg. Begin jaren zestig werden er als onderdeel van de begeleiding gesprekken met de vrouwen gevoerd, waarbij het ging om het achterhalen van de 'motieven' voor het:

[...] het wel of niet aanvaarden van de zwangerschap en het kind [. Dat] kan voor de meisjes problemen en strijd met zich mee brengen. Het is daarom zaak, achter de juiste motieven te komen, om de meisjes te kunnen helpen bij een verantwoorde beslissing.¹¹⁵

Deze gesprekken werden waarschijnlijk gevoerd door de directrice en/of adjunct-directrice.¹¹⁶ Als een moeder tot een voornemen tot afstand kwam, werd er door ons Tehuis na de geboorte van het kind een verzoek ingediend bij de regionale Raad voor de Kinderbescherming om *het kind toe te vertrouwen aan de Raad*. Moeders hadden in principe een bedenktijd van drie maanden (zie ook Van der Klein en Bultman, 2022 over regels en toezicht).¹¹⁷

In het begin van de jaren zestig had de individuele begeleiding een moralistisch en religieus karakter. Zo werd er met de vrouwen *'menig gesprek gevoerd [...] om het morele besef bij de meisjes te versterken'*, en schreef men in het jaarverslag van 1961:

'In deze voor de meisjes vaak zo moeilijke levensperiode is het een voorrecht hen te mogen wijzen op Hem, die al onze zorgen kent en op onze bede uitkomst zal geven'.¹¹⁸

Vanaf het begin van de jaren zeventig werd in de individuele begeleiding de nadruk gelegd op *'persoonlijke vrijheid'* en *'eigen verantwoordelijkheid'*.¹¹⁹ In gesprekken met de stafleden (maatschappelijk werkster, psycholoog) en de groepsleiding in deze periode werd

¹¹⁴ Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1970.

¹¹⁵ Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1961.

¹¹⁶ Er was vanaf 1961 een adjunct-directrice in dienst van Ons Tehuis; daarvoor nam de directrice een groot deel van de taken op zich, *'een zoveel omvattende taak, die [...] voor één persoon veel te zwaar was'*. Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1960.

¹¹⁷ J. Kok, N. van den Boomen, J. Dane, Y. Hilevych, J. Hoedemaekers, en E. Walhout, *Beklemd in de scharnieren van de tijd. Beleid, praktijk en ervaringen van afstand ter adoptie door niet-gehuwde moeders in Nederland tussen 1956 en 1984* (Den Haag: WODC, Ministerie van Veiligheid en Justitie, 2017), p. 31.

¹¹⁸ Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1961.

¹¹⁹ Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1970.

'getracht het meisje inzicht te geven in haar problematiek en wordt er zo nodig met haar gezocht naar een meer positieve instelling ten opzichte van haar eigen mogelijkheden'.¹²⁰

Het benadrukken van de 'eigen mogelijkheden' stond in contrast met het eerdere willen versterken van het 'morele besef' van de cliënt.

4.2.1. Begeleiding na vertrek uit het tehuis

Een deel van de individuele begeleiding die de vrouwen in de jaren zestig en begin jaren zeventig ontvingen richtte zich daarnaast op de periode na vertrek uit het tehuis. In 1960 werd er voor het eerst een zuster aangesteld voor de 'nazorg', en vanaf 1961 nam de directrice de nazorg van de vrouwen op zich.¹²¹ De directrice bood 'toezicht en hulp' en voerde gesprekken met de ouders van de cliënt.¹²² Immers: 'Juist het aanvaard weten van het milieu door de inrichting kan op het meisje gunstig inwerken'.¹²³

De directrice voelde zich verantwoordelijk voor nazorg. Ons Tehuis zocht bijvoorbeeld woonruimte voor moeder en kind na vertrek, bijvoorbeeld in een gezin waar moeder en kind samen konden verblijven.¹²⁴ Vanaf het eind van de jaren zestig was de vaste maatschappelijk werkster van Ons Tehuis verantwoordelijk voor het 'met de moeders zoeken en hen begeleiden naar betere toekomstmogelijkheden', waaronder het vinden van een woonruimte en een baan voor na vertrek.¹²⁵

De nazorg vanuit het tehuis was met name (maar niet exclusief) bedoeld voor vrouwen die afstand wilden doen en niet in contact stonden met een zogeheten nazorgdienst. Ook een aantal moeders die samen met hun kind het tehuis hadden verlaten maakten gebruik van de geboden begeleiding.¹²⁶

4.2.2. Professionals en de inbreng van de vrouwen zelf

Vanaf halverwege de jaren zestig waren er steeds meer professionals betrokken bij de individuele begeleiding van de moeders. Alle vrouwen voor wie het 'noodzakelijk' was ontvingen in deze periode psychologische begeleiding, in de vorm van gesprekken met de psychologe verbonden aan het tehuis.¹²⁷ Ook was er sprake van overleg tussen de interne en externe professionals over de individuele gevallen: moeders en kinderen.

120 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1971.

121 De 'omschakeling naar deze vorm van maatschappelijk arbeid' bleek 'zwaar' voor de zuster, en daarom werd haar arbeidsovereenkomst niet verlengd. Vanaf 1961 nam de directrice, de nazorg op zich; vanaf halverwege jaren zestig i.s.m. een maatschappelijk werkster..

122 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1961.

123 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1961.

124 Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966.

125 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1970. In april-september 1966 was er een maatschappelijk werkster tijdelijk in dienst van Ons Tehuis. Zij had in het kader van de nazorg onder meer contact met 'meisjes die op hun voornemen om afstand te doen van hun baby zijn teruggekomen', waarbij ze de moeders begeleidde bij het verzorgen van hun kind en hen 'inzicht' probeerde te geven 'in de mogelijkheden en moeilijkheden om zelf voor de baby te zorgen': Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966.

126 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1970.

127 Het citaat is afkomstig uit het Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1970; in de dagrapportage over 1966 komen we geregeld tegen dat de vrouw tijdens haar verblijf, zowel voor als na de bevalling, met de psychologe sprak: Moviera, Archief Ons Tehuis, *Dagrapportage*, 1966. Er werd bij Ons Tehuis voor het eerst een psycholoog aangesteld in 1960; de werkzaamheden van de psycholoog bedroegen aanvankelijk uitsluitend het uitvoeren van psychologische onderzoeken bij alle moeders. Aan de hand van de onderzoeken van de psycholoog bleek volgens de tehuisleiding 'hoe disharmonisch hun jeugd en hun gevoelsmatige ontwikkeling verlopen is': Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1961. Hieruit concludeerde de leiding dat een 'juist gerichte leiding en heropvoeding' noodzakelijk was, wat nogmaals het moralistische en normatieve karakter van het tehuis begin jaren zestig onderstreept: Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1961.

Vanaf zeker halverwege de jaren zestig spraken de externe professionals met de tehuispsycholoog en/of maatschappelijk werkster van Ons Tehuis over de toekomst van de cliënt.¹²⁸ Uit de *dagrapportage aantekeningen* over 1966 wordt het duidelijk dat de begeleiders in de lead waren bij het beslissen over de toekomst van de cliënt. Interne en externe begeleiders deden dat destijds samen; soms luisterden zij wel, soms luisterden zij minder goed naar wat de vrouw in kwestie zelf wilde.

MOE-OT-10 (leeftijd onduidelijk, verblijf in 1966) wilde bijvoorbeeld 'zo gauw mogelijk naar huis'. De maatschappelijk werkster waarmee ze in contact stond vond dit echter geen geschikt idee. Uiteindelijk ging de vrouw, na overleg met de tehuispsycholoog, bij vertrek naar een interne betrekking.¹²⁹ De maatschappelijk werkster droeg zorg voor het vinden van werk en een onderkomen na de bevalling, en overlegde samen met de tehuispsycholoog – en niet met de vrouw zelf – over de woonsituatie van de vrouw na vertrek.

MOE-OT-23 en MOE-OT-24 (leeftijd onduidelijk, beide bevallen in 1966) werden beter gehoord met hun eigen inbreng. Zij konden 'blijven' bij hun beslissing om afstand te doen.¹³⁰ Ook wanneer de moeder koos voor behoud, zijn er signalen dat er rekening werd gehouden met haar wensen. Zo gaf MOE-OT-10 (minderjarig, verblijf in 1966) – die volgens de aantekeningen 'jong' wilde zijn en zich niet voor haar kind wilde 'opofferen' – aan dat ze haar kind 'over b.v. 4 jaar' wel weer wilde hebben. Voor haar kind werd, na overleg tussen de tehuispsycholoog en de externe instantie, door de voogdijvereniging een *verzorgingsgezin* gezocht, zodat moeder en kind uiteindelijk weer herenigd konden worden.¹³¹ In het archief vinden we signalen dat de wensen van vrouwen vanaf halverwege de jaren zestig meestal wel, en soms niet werden gehoord in Ons Tehuis.¹³²

In de jaren zeventig zette de professionalisering van de hulpverlening in Ons Tehuis zich door, en kregen de moeders met steeds meer deskundigen te maken. In het begin van de jaren zeventig spraken moeders geregeld met de groepsleiding.¹³³ In de groeps gesprekken, geleid door de directrice, kwamen

'hun problematiek en [...] de groepsproblematiek; hun plaats in de maatschappij, hun kontakten, etc'

aan bod.¹³⁴ In deze periode werd er ook een psychiater betrokken bij de individuele begeleiding van de moeders; die adviseerde ook over toekomst van moeder en kind.¹³⁵ Vanaf het eind van de jaren zeventig ging Ons Tehuis met 'mentoren' werken, en kreeg elke vrouw een vaste mentor.¹³⁶

Het overleg tussen de externe en interne professionals over de cliënten was er in deze periode nog steeds. Rond 1970 vond dit overleg in een professioneel georganiseerde vorm plaats. De aanvraag om

128 Moviera, Archief Ons Tehuis, Dagrapportage, 1966. MOE-OT-10; Dagrapportage, 1966. MOE-OT-15; Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsbespreking MOE-OT-84, 1974; Aantekeningen groepsbespreking MOE-OT-85, 1974.

129 Moviera, Archief Ons Tehuis, Dagrapportage, 1966. MOE-OT-10.

130 Moviera, Archief Ons Tehuis, Dagrapportage, 1966. MOE-OT-23; Dagrapportage, 1966. MOE-OT-24.

131 Moviera, Archief Ons Tehuis, Dagrapportage, 1966. MOE-OT-10.

132 Ook eind jaren vijftig kon er naar de moeders geluisterd worden. Over MOE-OT-48 (minderjarig, verblijf in 1958) werd opgemerkt: 'Ze bleek zeer gehecht te zijn aan haar baby'. Zij ging over naar het Tehuis voor Werkende Meisjes, en er werden afspraken gemaakt met de tehuisstaf: 'We spraken af dat [MOE-OT-48] natuurlijk [het kind] mocht houden als ze dit graag wilde': Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-48.

133 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1971.

134 Moviera, Archief Ons Tehuis, 'Overzicht werkwijze Ons Tehuis', z.j.

135 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1971.

136 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1977. Zie ook: Advertentie Ons Tehuis, *De Volkskrant*, 7 jan. 1978.

plaatsing van de moeder in Ons Tehuis werd mondeling besproken met de maatschappelijk werkster van de instantie die de aanmelding deed 'zodat de mogelijkheden en onmogelijkheden zo goed mogelijk bekend worden'. Ook was er vaak contact met de staf van het vorige tehuis, en er was vier tot zes weken na de aankomst van de cliënt een 'teambespreking met de plaatsende instantie'.¹³⁷ Hieraan namen de directie, de psychologe, de maatschappelijk werkster en de groepsleiding deel. Vervolgens werd er een begeleidingsplan opgesteld. Elke drie maanden daarna, of vaker als het nodig was, vond er een herhaling van deze teambespreking plaats 'ter evaluatie en bevordering van het begeleidingsplan'.¹³⁸

In deze teambesprekingen werd wel expliciet ruimte gemaakt voor de inbreng van de moeder zelf: als ze dat wilde, kon de moeder tijdens deze besprekingen haar standpunt 'verduidelijken'.¹³⁹ Dit stond in contrast met het beeld dat we uit de *dagrapportage aantekeningen* over 1966 krijgen, waarin door de begeleiders van de moeder toch voornamelijk over haar toekomst werd besloten, en de inbreng van de vrouw (hoewel er wel naar haar geluisterd kon worden) in elk geval niet geformaliseerd was.

4.2.3. Jaren zeventig: moeders betrokken en bewust houden

Aantekeningen van teambesprekingen en gespreksverslagen laten zien dat het in het midden en eind jaren zeventig van belang werd geacht dat de moeder betrokken was en bleef bij het nadenken over haar toekomst, en de besluiten die daarmee gemoeid waren.¹⁴⁰ Men wilde dat de vrouw meedacht – ook als zij afstand deed – over waar het kind terecht zou komen.¹⁴¹ Ook mocht zij zich uitspreken over wie haar zou begeleiden bij afstand. MOE-OT-85 (minderjarig, verblijf in 1974) gaf aan dat zij de maatschappelijk werkster van Ons Tehuis hiervoor wilde hebben, en niet haar eigen gezinsvoogdes, omdat ze 'denkt dat die teveel op het houden van de baby zal aansturen, omdat haar ouders dat willen'.¹⁴² Ook vonden de medewerkers van Ons tehuis het in deze periode belangrijk dat de vrouw op de hoogte was van het proces rondom wel of geen afstand doen; en dat zij een eigen keuze kon maken; eigen met namen ten opzichte van haar ouders. Tijdens een teambespreking – waarin ter sprake kwam dat de ouders van de vrouw wilden dat zij het kind behield – benadrukte de adjunct-directeur van Ons Tehuis:

'Het is de bedoeling dat hier wordt voorkomen dat er dingen over [MOE-OT-85] heen geregeld en besloten worden'.¹⁴³

Daarnaast was er tijdens de gesprekken met haar begeleiders ruimte voor de vrouw om haar verhaal te doen. MOE-OT-7-1961 kreeg de kans zelf aan te geven hoe ze over bepaalde zaken dacht, wat haar wensen waren, hoe ze haar toekomst voor zich zag en waar ze wel en niet wilde wonen. Op de agenda van een voortgangsgesprek stonden bijvoorbeeld ook de punten 'Wat doe je het liefst?', 'Wat wil je?' en 'Hoe gaan we daaraan werken?'¹⁴⁴

137 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1971.

138 Moviera, Archief Ons Tehuis, 'Overzicht werkwijze Ons Tehuis', z.j.

139 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1971.

140 Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsbespreking MOE-OT-85, 1974.

141 Dit blijkt uit de opmerking: 'Ze kan er ook niet in meedenken, waar het kind terecht moet komen', Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsbespreking MOE-OT-84, 1974.

142 Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsbespreking MOE-OT-85, 1974.

143 Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsbespreking MOE-OT-85, 1974.

144 Moviera, Archief Ons Tehuis: Dossier MOE-OT-7-1961, Gespreksverslag 1978. De vrouw antwoordde dat zij het liefst 'over een poosje met haar kind op kamers in Utrecht' wilde.

In het midden van de jaren zeventig konden we via het archief twee vrouwen die afstand overwogen voor langere tijd volgen.¹⁴⁵ In deze periode praatten de begeleiders uitvoerig met de vrouwen, en stelden zij kritische vragen om actieve besluitvorming te bevorderen. De moeders werden door de interne of externe maatschappelijk werkster, gevraagd naar de reden van het afstand willen doen. Bij deze moeders die gebrand waren op afstand doen werden kritische vragen gesteld. MOE-OT-85 (minderjarig, verblijf in 1974) vertelde de maatschappelijk werkster van Ons Tehuis dat ze afstand wilde doen omdat ze op basis van haar eigen opvoeding 'bang' was 'dat ze een kind niet kon opvoeden', en omdat ze 'een heel ideale voorstelling' had

*'van wanneer er kinderen moeten komen (eerst trouwen, poosje getrouwd zijn, geen problemen meer hebben samen en dan kinderen).'*¹⁴⁶

De maatschappelijker werkster zei haar

*'dat dit misschien wel wenselijk is, maar [vroeg ook of] het in het andere geval onmogelijk [was] een kind te laten komen?'*¹⁴⁷

Ideeën en idealen die ervoor zorgden dat zij vastberaden was om afstand te doen, werden bevraagd; en de moeder werd tot reflectie uitgenodigd.

De begeleiders van de vrouw vonden het in deze periode belangrijk dat zij 'bewust' afstand deed, en dat zij praatte over het afstand doen.¹⁴⁸ MOE-OT-84 (leeftijd onduidelijk, verblijf in 1974) was in het tehuis, 'erg stil', 'praat ook nooit over het afstand-doen' en 'gaat zelf naar niemand toe om advies', zo meldden de notulen van de groepsbespreking.¹⁴⁹ De externe maatschappelijk werkster en de tehuispsycholoog vonden dit 'moeilijk', en de maatschappelijk werkster probeerde haar te bewegen tot praten: 'Alleen als iets haar heel hoog zit, komt ze; verder moet [PROF-MWextern-84] altijd beginnen'.¹⁵⁰ Ook had ze de moeder – die de zwangerschap en de afstand voor haar ouders geheim hield – geprobeerd te laten inzien dat het 'gemakkelijker' voor haar zou zijn als ze met haar ouders over de afstand sprak.¹⁵¹ De psycholoog van Ons Tehuis vond dit ook een goed idee: er was namelijk een risico dat de ouders hun dochter zouden 'veroordelen' als ze er later achter kwamen.¹⁵² De vrouw was hier echter niet toe te bewegen: de maatschappelijk werkster had 'hierover op alle mogelijke manieren met haar gesproken, maar ze wil en kan hier niets mee doen'.¹⁵³ Het was dus belangrijk dat de vrouw goed over het afstand doen praatte, en de zwangerschap niet geheim hield voor haar omgeving.

145 Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsbesprekingen MOE-OT-84, 1974; Aantekeningen groepsbesprekingen MOE-OT-85, 1974.

146 Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsbespreking MOE-OT-85, 1974.

147 Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsbespreking MOE-OT-85, 1974.

148 Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsbespreking MOE-OT-84, 1974.

149 Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsbespreking MOE-OT-84, 1974.

150 Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsbespreking MOE-OT-84, 1974.

151 Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsbespreking MOE-OT-84, 1974.

152 Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsbespreking MOE-OT-84, 1974.

153 Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsbespreking MOE-OT-84, 1974.

Zorgen om afstandsbeslissingen

Wanneer de moeder voet bij stuk hield zetten haar begeleiders echter niet door. MOE-OT-84 was vastberaden om afstand te doen, en meende, *'dat ze zelf geen kind kan opvoeden'*.¹⁵⁴ De psycholoog van Ons Tehuis dacht dat MOE-OT-84 het later moeilijk zou krijgen met haar beslissing:

'[PROF-OT-84-PSYCHOLOGE] denkt, dat [MOE-OT-84] het er later wel erg moeilijk mee zal krijgen. Het is erg jammer, dat ze dan alleen is'.¹⁵⁵

Toch hield het, na vele gesprekken met de MOE-OT-84, op een gegeven moment op:

'Wij doen verder niets aan [MOE-OT-84]. Als ze iets duidelijk aangeeft, kunnen wij er altijd op ingaan'.¹⁵⁶

Ze hadden in vele gesprekken geprobeerd de vrouw tot praten aan te zetten, en hadden haar erop gewezen dat haar besluit niet definitief hoefde te zijn: *'[MOE-OT-84] weet, dat ze ev. op haar besluit kan terugkomen'*.¹⁵⁷ Nu was het aan MOE-OT-84 om eventueel contact op te nemen om verder te praten. Uiteindelijk verliet zij het tehuis zonder kind.¹⁵⁸ De hulpverlening in deze periode wordt gekenmerkt door een besef, vanuit de professionals, dat hun handelingsruimte beperkt was als de moeder zelf niet mee wilde werken, of niet open was. De nadruk op de openheid en eigen wil van de moeder betekende ook, dat moeders bij hun afstandsbesluit konden blijven, terwijl hun begeleiders vermoedden, dat zij hier later ongelukkig van zouden worden. In elk geval wordt het duidelijk, dat de nadruk van de begeleiding midden jaren zeventig lag op de betrokkenheid van de moeder: de begeleiders probeerden de moeder zoveel mogelijk *'bewust'* bij het besluit te betrekken, door er uitvoerig met haar over te praten.

4.2.4. Vanaf jaren zeventig: meer behoud en alleen begeleiding als vrouw dat wil

Vanaf de vroege jaren zeventig kwamen er steeds minder niet-gehuwde zwangere moeders in Ons Tehuis terecht. Vanaf die periode was er in Nederland sprake van een sterke daling van het aantal moeders dat afstand wilde doen, en richtte Ons Tehuis zich in toenemende mate op de hulpverlening aan vrouwen in crisissituaties, in plaats van op de ongehuwde moederzorg.¹⁵⁹ Begin jaren tachtig had Ons Tehuis, wanneer het ging om alleenstaande zwangere vrouwen, vooral te maken met vrouwen, die *'vaak reeds de keuze gemaakt [hebben] het kind te krijgen en zelf op te voeden'*.¹⁶⁰ In deze periode kreeg een alleenstaande zwangere vrouw in Ons Tehuis vóór de geboorte van het kind begeleiding bij *'de voorbereiding op de bevalling'*, *'het maken van een keuze om al dan niet afstand van het kind te doen'* en de relatie met het thuisfront.¹⁶¹ Na de bevalling richtte de begeleiding zich op

'hoe de moeder het kind verzorgt, hoe ze het vindt om moeder te zijn, wat komt ze tegen dat ze moeilijk vindt en hoe gaat ze daarmee om'.¹⁶²

¹⁵⁴Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsbespreking MOE-OT-84, 1974.

¹⁵⁵Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsbespreking MOE-OT-84, 1974.

¹⁵⁶Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsbespreking MOE-OT-84, 1974.

¹⁵⁷Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsbespreking MOE-OT-84, 1974.

¹⁵⁸Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsbesprekingen MOE-OT-84, 1974.

¹⁵⁹Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1972.

¹⁶⁰Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1982.

¹⁶¹De citaten zijn afkomstig uit: Moviera, Archief Ons Tehuis: Dossier MOE-OT-7-1967, Brief Ons Tehuis aan plaatselijke Gemeentelijke Dienst Sociale Zaken, 1983. Zie verder ook het Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1982.

¹⁶²Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1982.

Verder richtte de begeleiding zich op 'voorbereiding op het zelfstandig wonen', en hielp men

*'bij het vinden van huisvesting, een uitkering; het vinden van manieren om de dag door te brengen, het oriënteren op de nieuwe woonomgeving, het eventueel heropenen van vroegere sociale contacten'.*¹⁶³

Over afstand werd gezegd: *'In de begeleiding kan – als ze dat wil – het afstand doen van de baby aan de orde komen'.*¹⁶⁴ Begeleiding naar behoorde dus tot de mogelijkheden, maar in deze periode werd het ontvangen van dit type begeleiding expliciet beschreven als de eigen keuze van de vrouw, en als iets wat veel minder vaak voorkwam.

4.3. Sociale pressie van het thuisfront

Bij de beslissingen over afstand en behoud, speelden niet alleen de cliënt en de professionals - binnen en buiten Ons Tehuis - een rol, zo blijkt uit de bronnen. Ook het thuisfront had invloed op de situatie en de beslissing van de vrouw. Uit de dossiers blijkt dat vrouwen druk en drang ervoeren van hun sociale omgeving, bijvoorbeeld van hun ouders, de 'verwekker', familie of a.s. echtgenoot (niet altijd de 'verwekker'). Ons Tehuis was zich hiervan bewust. In het jaarverslag over 1971 werd expliciet aandacht besteed aan de *'sociale pressie, die een (a.s.) niet gehuwde moeder in haar eigen milieu kan ondervinden'.*¹⁶⁵ In deze paragraaf worden hier een aantal voorbeelden van besproken, die we in het archiefonderzoek zijn tegengekomen.

Bij MOE-OT-8-1944 (minderjarig, verblijf in 1965) stuurde de 'verwekker', zoals hij in de stukken werd genoemd, aan op afstand doen. Toen zij op twintigjarige leeftijd het tehuis binnenstapte, refereerde ze aan de daarvoor gemaakte afspraak met haar vriend:

*'dat als ze afstand van de baby had gedaan ze zich officiëel [sic] zouden gaan verloven en zo gauw mogelijk zouden gaan trouwen'.*¹⁶⁶

Volgens de maatschappelijk werkster met wie de jonge vrouw in contact stond speelde die afspraak en wens van de vrouw om te trouwen een rol bij haar voornemen om afstand te doen.¹⁶⁷

In andere dossiers en bronnen van Ons Tehuis speelden de ouders een rol bij het voornemen en de beslissing om wel of geen afstand te doen. In de groepsbesprekingen uit 1975 kwamen we een minderjarige vrouw tegen waarvan de moeder graag wilde dat ze afstand van haar kind deed:

*'Het [kind/de zwangerschap] moet min of meer verborgen blijven. Moeder wil dat ze afstand doet. [De cliënt] nu eigenlijk ook, omdat ze erg aan moeder gebonden is'.*¹⁶⁸

MOE-OT-84 (leeftijd onduidelijk, verblijf in 1974) hield de zwangerschap, net als de wens om afstand te doen voor haar ouders geheim, omdat ze hen dit niet kon 'aandoen'. Ook dat suggereert dat de (gevroesde)

¹⁶³Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1982.

¹⁶⁴Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1982.

¹⁶⁵Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1971.

¹⁶⁶Moviera, Archief Ons Tehuis: Dossier MOE-OT-8-1944, Brief PROF-8-MAATSCHWERKSTER-HPV aan PROF-OT-DIRECTRICE, 1965.

¹⁶⁷Moviera, Archief Ons Tehuis: Dossier MOE-OT-8-1944, Brief PROF-8-MAATSCHWERKSTER-HPV aan PROF-OT-DIRECTRICE, 1965.

¹⁶⁸Moviera, Archief Ons Tehuis, Groepsbespreking, 27 nov. 1975.

reactie van de ouders op de zwangerschap een rol speelde bij de wens van de moeder om afstand te doen. Bij een andere vrouw MOE-OT-85 (minderjarig, verblijf in 1974), stuurden de ouders juist aan op behoud. De begeleiders van Ons Tehuis waren juist bezorgd dat dit een averechts effect zou hebben: dat het *'niet mogen vanuit de ouders'* de vrouw juist richting afstand zou bewegen.

In een dossier uit 1981 speelden de zus en zwager van de vrouw een rol. MOE-OT-6-1964 (minderjarig, verblijf in 1981) was afkomstig uit een hindoestaans gezin, waar ongehuwd moederschap volgens het dossier als een *'grote schande'* werd gezien en kon leiden tot verstoting uit het gezin.¹⁶⁹ Om de jonge vrouw *'binnen hun kultuur'* nog een kans te proberen te geven, stelden haar zus en zwager voor om het kind in hun gezin op te nemen. In de begeleiding probeerde Ons Tehuis zich aan te sluiten op *'de mogelijkheden en onmogelijkheden van [MOE-OT-6-1964], binnen haar kultuur'*.¹⁷⁰ Voor de jonge vrouw was het na de bevalling moeilijk geweest om te accepteren dat zij alleen tijdens de kraamperiode moeder kon zijn.¹⁷¹ Daarom wilde zij na de geboorte nog veel aanwezig zijn in het gezin van haar zus en zwager, om contact te houden met haar kind. Volgens de mentor was het wenselijk dat haar voogd hierbij een vinger aan de pols hield.¹⁷² Uiteindelijk werd het kind, zoals dat heette, toch *toevertrouwd aan de Raad voor de Kinderbescherming* en een maand na de geboorte vertrok de jonge vrouw, zonder kind, naar het ouderlijk huis. Hoe het afgelopen is weten we niet. Voor zover we dat kunnen opmaken uit het dossier (na vertrek werd de vrouw verder niet gevolgd), werd de oplossing van de familie aangehouden, maar zeker is dat met het toevertrouwen aan de Raad niet. De Raad kon zorgen voor een plaatsing bij naasten, maar had vaak ook andere opties.

Bij een andere vrouw speelden meerdere partijen een rol in de beslissing om het kind af te staan. De moeder van MOE-OT-79 (leeftijd onduidelijk, verblijf waarschijnlijk halverwege de jaren zestig) wilde dat de vrouw afstand deed. MOE-OT-79 was dit aanvankelijk ook van plan, maar had volgens de aantekeningen van de maatschappelijk werkster van Ons Tehuis *'niet de moed om het kind direct af te staan'*.¹⁷³ Na enkele weken in Ons Tehuis vertrok ze met haar kind naar een gezin, en na een tijdje verloofde ze zich met *'een onderwijzer'*.¹⁷⁴ De maatschappelijk werkster van Ons Tehuis schreef vervolgens:

'Het kind [naam zoontje] ging naar een pleeggezin, omdat mijnheer de onderwijzer geen zwart kindje wenste'.¹⁷⁵

In de archieven van Ons Tehuis, zijn dit de enige twee referenties die we naar moeders en kinderen van kleur zijn tegen gekomen. Ook in het laatste geval hebben we de precieze afloop van de situatie niet kunnen achterhalen.

169 Moviera, Archief Ons Tehuis: Dossier MOE-OT-6-1964, Brief van PROF-OT-6-BEGELEIDER aan plaatselijke Gemeentelijke Dienst Sociale Zaken, 1981.

170 Moviera, Archief Ons Tehuis: Dossier MOE-OT-6-1964, Brief PROF-OT-6-MENTOR aan PROF-MWRvdK, 1981.

171 Moviera, Archief Ons Tehuis: Dossier MOE-OT-6-1964, Brief PROF-OT-6-MENTOR aan PROF-MWRvdK, 1981.

172 Moviera, Archief Ons Tehuis: Dossier MOE-OT-6-1964, Brief PROF-OT-6-MENTOR aan PROF-MWRvdK, 1981.

173 Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-54.

174 Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-54.

175 Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-54.

5 Bevalling, kraamtijd en de scenario's daarna

Bevallingen vonden meestal in Ons Tehuis plaats. Indien er sprake was van een medische noodzaak, kon de bevalling ook in het ziekenhuis plaatsvinden.¹⁷⁶ Moeders die het voornemen hadden het kind te houden mochten kraambezoek ontvangen in de kraamruimte van Ons Tehuis. Het persoonlijk dossier van MOE-OT-3-1952 (meerderjarig, ongehuwd) bevat een aantekeningenboekje met allerlei aantekeningen tijdens haar verblijf in Ons Tehuis. Daarin staat kort iets over de bevalling genoteerd:

'[MOE-OT-3-1952] krijgt veel bezoek. Het is over het algemeen erg druk op de kraam. Pijn in de buik blijft. Ze is erg gelukkig met haar zoon'.¹⁷⁷

Bij moeders die afstand wilden doen, werd het kind vanaf 1965 in een aparte ruimte in het tehuis verzorgd.¹⁷⁸ Halverwege de jaren zestig en zeventig mocht de moeder in ons Tehuis, ook bij een voornemen tot afstand, het kind direct na de bevalling zien of vasthouden. Dat leiden we af uit het dossier Zo had MOE-OT-24 (leeftijd onduidelijk, verblijf in 1966), die van plan was om afstand te doen, direct na de geboorte het kind 'gehoord en gezien'.¹⁷⁹ Zij bleef bij haar besluit om afstand te doen, en zag het kind de dag vóór haar vertrek nog een keer.¹⁸⁰ Ook halverwege de jaren zeventig komen we iets vergelijkbaars tegen. In een groepsbespreking uit 1975 werd over een moeder gesproken die afstand deed haar kind en spoedig zou vertrekken uit Ons Tehuis. Over haar werd gezegd dat ze het erg moeilijk had met de afstand en er waren twijfels of de vrouw het afstandsbesluit had verwerkt. Er werd genoteerd:

'Ze heeft het [kind] direct na de geboorte gezien en de volgende morgen toen het aangekleed was, toen heeft ze het ook vastgehouden'.¹⁸¹

Een medewerker van Ons Tehuis adviseerde om

'deze gegevens goed bij te houden voor het geval er in de toekomst nog weer op teruggekomen wordt, wat soms wel gebeurt'.¹⁸²

¹⁷⁶Een enkele keer kwam het voor dat de a.s. moeder, die in Ons Tehuis verbleef, niet in het tehuis beviel, omdat er een andere oplossing voor haar was gevonden. Dan ging de moeder bijvoorbeeld naar de schoonouders, ouders, een gastgezin, of naar het vorige milieu: Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1963; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1964; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1971. Daarnaast kwamen wij in één van de dossiers een voorbeeld tegen van een moeder die in Ons Tehuis werd opgenomen, maar – om een niet genoemde reden – in tehuis Trompendaal beviel: Moviera, Archief Ons Tehuis: Dossier MOE-OT-2-1961 (minderjarig, verblijf in 1978).

¹⁷⁷Moviera, Archief Ons Tehuis: Dossier MOE-OT-3-1952.

¹⁷⁸Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1967.

¹⁷⁹Moviera, Archief Ons Tehuis, Dagrapportage, 1966. MOE-OT-24.

¹⁸⁰Moviera, Archief Ons Tehuis, Dagrapportage, 1966. MOE-OT-24.

¹⁸¹Moviera, Archief Ons Tehuis, Korte groepsbespreking, 1975.

¹⁸²Moviera, Archief Ons Tehuis, Korte groepsbespreking, 1975.

Soms zag de moeder die afstand wilde doen het kind niet. Hier en daar komen we in de *dagrapportage* aantekeningen uit 1966 notities tegen zoals: *'bevallen van dochter. Niet gezien'*.¹⁸³ Het was ook mogelijk dat de vrouw die afstand deed het kind niet zag, maar wel een naam gaf, zoals het geval was bij MOE-OT-23 (leeftijd onduidelijk, bevallen in 1966).¹⁸⁴ Zoals blijkt uit de aantekeningen van de groepsbesprekingen in Ons Tehuis uit 1974 kon een vrouw in deze periode zelf kiezen of zij het kind wilde zien en of zij het geslacht wilde weten. Bij beide zaken koos MOE-OT-84 van niet: *'wil niet weten wat baby is, baby wordt "baby" genoemd'*.¹⁸⁵ Ook kon zij ervoor kiezen of haar maatschappelijk werkster aanwezig zou zijn bij de bevalling. De beslissing werd aan de vrouw zelf gelaten:

'[PROF-84] zal met [MOE-OT-84] bespreken of ze er prijs op stelt, dat zij bij de bevalling aanwezig is'.¹⁸⁶

Kinderen die door de moeder werden gehouden werden niet samen met de zogeheten *'afstandsbaby's'* verzorgd.¹⁸⁷ Over MOE-OT-81 werd er opgeschreven:

'Houdt zij de baby, die wel in O.T. moet blijven, dan plaatsing in de rose kamer, daar [MOE-OT-81] het anders op zal nemen als "afnemen en bij de afstandsbaby's zetten["]'.¹⁸⁸

Omdat de *'afstandsbaby's'* vanaf 1965 in een aparte ruimte in het tehuis werden verzorgd, was het voor vrouwen die hun kind wilden behouden belangrijk dat de moeder niet het idee had dat haar kind van haar werd afgenomen.

Wanneer er sprake was van afstand, of van een vrouw die nadacht over afstand, ondernam Ons Tehuis wel eens stappen om de geboorte van het kind geheim te houden, als de moeder dit wenste. Dat blijkt uit de stukken eind jaren zestig, begin zeventig. In 1965 verzocht de directrice van Ons Tehuis het ziekenfonds vlak na de geboorte bijvoorbeeld om KIND-OT-8-1965 op een afzonderlijke kaart bij de moeder bij te schrijven, om te voorkomen dat de geboorte bekend zou worden, omdat MOE-OT-8-1944 nadacht over afstand. En in 1978 verzocht een verpleegkundige van Ons Tehuis de afdeling burgerlijke stand van het gemeentehuis om geen informatie betreffende de geboorte van KIND-OT-2-1978 aan derden te verstrekken, en verzocht zij de Arrondissementsrechtbank en het Kantongerecht om geen oproep te sturen betreffende de voogdij over het kind. Ook verzocht zij de Provinciale Entadministratie om het inentingboekje aan de plaatselijke Raad voor de Kinderbescherming of aan Ons Tehuis te sturen, en om de geboorte niet door te geven aan de Kruisverenigingen, *'[d]aar de moeder volledig geheimhouding wenst en zij overweegt afstand te doen van de baby'*.¹⁸⁹ Dit laatste zou voorkomen dat de moeder van het kind thuis brochures van de Kruisverenigingen ontving over kraamzorg, of door deze instanties werd bezocht.

183Moviëra, Archief Ons Tehuis, Dagrapportage, 1966. MOE-OT-20.

184Moviëra, Archief Ons Tehuis, Dagrapportage, 1966. MOE-OT-23.

185Moviëra, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsbespreking MOE-OT-84, 1974.

186Moviëra, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsbespreking MOE-OT-84, 1974.

187Moviëra, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen teambespreking, 24 jun. 1971.

188Moviëra, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen teambespreking, 24 jun. 1971.

189Moviëra, Archief Ons Tehuis: Dossier MOE-OT-2-1961.

5.1. Meerdere scenario's mogelijk na de bevalling

Na de bevalling waren er meerdere scenario's mogelijk: moeder en kind konden samen blijven, of moeder en kind raakten (al dan niet tijdelijk) gescheiden. In de twee volgende paragrafen worden de scenario's na vertrek in iets meer detail besproken. (zie ook het schema vooraf aan dit working paper).

5.1.1. Moeder en kind blijven samen

Na de bevalling konden moeder en kind samen uit het tehuis vertrekken, bijvoorbeeld naar de ouders of familie. Dit was in de jaren zestig en begin jaren zeventig voor moeders die met kind vertrokken het vaakst voorkomende scenario, zo blijkt uit *de jaarverslagen*.¹⁹⁰ Als de moeder het kind wilde behouden, maar niet samen met het kind naar elders kon vertrekken, konden beiden overgaan naar het Tehuis voor Werkende Meisjes. Dan ging de ongehuwde moeder overdag uit werken. Er werd dan naar gestreefd, dat zij haar kind zoveel mogelijk bezocht *'en een deel in de verzorging blijft behouden, ook na haar vertrek uit het tehuis'*.¹⁹¹ Na een verblijf in het Tehuis voor Werkende Meisjes konden moeder en kind samen naar elders vertrekken. In de jaren zestig en begin jaren zeventig kwam het voor dat moeders trouwden en met hun kind en echtgenoot naar familie gingen of een zelfstandige woonruimte betrokken, of dat ze met kind naar een interne betrekking gingen.¹⁹² Ook vertrokken moeders met kind wel eens zonder partner naar een zelfstandige woonruimte. Dit zien we vooral terug in de *'vertrekcijfers'* vanaf het begin van de jaren zeventig.¹⁹³ Halverwege de jaren zeventig werd er voor ongehuwde moeders ook een begeleide woonsituatie op kamers opgezet, waar zij alleen met kind konden wonen.¹⁹⁴

Wanneer er geen sprake was van een huwelijk, besloot de tehuisstaf eind jaren vijftig tot en met halverwege de jaren zestig wanneer moeder en kind het Tehuis voor Werkende Meisjes verlieten. Zo had de staf voor het kind van MOE-OT-44 (minderjarig, verblijf in 1958) bepaald: *'De kleuterleeftijd, dus 4 jaar, hebben we gesteld als vertrekdatum'*.¹⁹⁵ In 1962 verliet de moeder – die inmiddels meerderjarig was en weer het gezag over haar kind had gekregen – het tehuis, om als huishoudster bij een gezin te gaan werken: *'Eerst een maand alleen, dan gaat [het kind] er ook heen'*.¹⁹⁶ Ook voor meerderjarige moeders werd besloten hoe hun leven met kind tijdens het verblijf eruit zou zien. Zes weken na de bevalling ging MOE-OT-61-1935 (meerderjarig, 27 jaar, verblijf in 1962) bij een rusthuis werken. De tehuisleiding had met de directrice van het rusthuis afgesproken dat zij overdag uit werken ging en dat zij haar kind *'s avonds'* zou kunnen verzorgen.¹⁹⁷ De moeder was het *'niet eens met deze gang van zaken, zei dat ze meer bij [haar kind] wilde zijn'*.¹⁹⁸ Het volgende jaar kreeg ze een andere baan, waar ze het kind mee naartoe kon nemen, en beide vertrokken uit het Tehuis voor Werkende Meisjes.

¹⁹⁰Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1961; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1963; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1964; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1965/1966; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1967; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1970; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1971; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1972.

¹⁹¹Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1960. Volgens het jaarverslag over 1960 was het idee dat het kind *'de eerste jaren'* in het tehuis verzorgd werd.

¹⁹²Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1961; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1963; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1964; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1965/1966; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1967; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1970; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1971; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1972. Deze cijfers hebben betrekking op de vertrekcijfers uit Ons Tehuis en het Tehuis voor Werkende Meisjes.

¹⁹³Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1970; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1971; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1972. Deze cijfers hebben betrekking op de vertrekcijfers uit Ons Tehuis en het Tehuis voor Werkende Meisjes.

¹⁹⁴Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1977.

¹⁹⁵Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-44.

¹⁹⁶Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-44.

¹⁹⁷Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-61-1935.

¹⁹⁸Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-61-1935.

Over jonge vrouwen die bij binnenkomst zelf onder toezicht stonden besloot de kinderrechter. Na anderhalf jaar in het *Tehuis voor Werkende Meisjes* besloot de kinderrechter MOE-OT-48 (minderjarig, verblijf in 1958) met kind bij haar moeder en pleegvader te *plaatsen*; haar moeder zou voor haar kind gaan zorgen en zij zou gaan werken. Twee jaar later trouwde de jonge vrouw met de 'verwekker', en kon zij uiteindelijk met haar echtgenoot de voogdij over het kind terugvragen.¹⁹⁹

Bij een huwelijk mocht het kind direct samen met de moeder uit het tehuis vertrekken. Zo schreef de maatschappelijk werkster van Ons Tehuis over MOE-OT-66-1942 (minderjarig, verblijf eind jaren vijftig):

'[het kind] mocht direct na het huwelijk mee en kreeg de naam [achternaam echtgenoot van MOE-OT-66-1942]'.²⁰⁰

Ook als de staf de aanstaande echtgenoot een ongunstige partij vond en de moeder wilde toch met hem trouwen, liet de staf dat gebeuren. Tijdens haar verblijf, probeerde de staf MOE-OT-72-1941 (minderjarig, verblijf in 1960) er wel van te overtuigen dat ze 'ongelukkig' zou worden met haar aanstaande echtgenoot, die uit een 'a-sociaal gezin' kwam.²⁰¹ Toch trouwde ze met hem. De moeder vertrok vanuit het *Tehuis voor Werkende Meisjes* naar de moeder van 'de verwekker', om met hem te trouwen.²⁰² Een maand later woonde het echtpaar met het kind op zichzelf.²⁰³

Dat het huwelijk werd gezien als oplossing en voorwaarde voor vertrek van moeder en kind had te maken met de omstandigheden van de tijd. Een alleenstaande werkende moeder was tot zeker eind jaren zestig voor de zorg van haar kind afhankelijk van familie of een betrekking waar ze haar kind mee naartoe kon meenemen – of van een instelling als het *Tehuis voor Werkende Meisjes*. Als echtgenote kon de moeder thuis de zorg voor het kind op zich nemen, terwijl de echtgenoot optrad als kostwinner.

Het kwam eind jaren vijftig tot halverwege de jaren zestig geregeld voor dat moeder en kind enkele jaren aan het *Tehuis voor Werkende Meisjes* verbonden waren.²⁰⁴ Voor MOE-OT-43 (minderjarig, verblijf in 1964), wiens kind anderhalf jaar in het *Tehuis voor Werkende Meisjes* verbleef terwijl zij uit werken ging, voelde deze periode alsof ze anderhalf jaar gescheiden was van 'datgene waar ze het meest van houdt'.²⁰⁵ Tijdens het verblijf in het *Tehuis voor Werkende Meisjes* werd het kind overdag door de verzorgsters van het tehuis verzorgd. Ook hadden minderjarige moeders niet de voogdij over het kind; de voogdij konden ze terugvragen wanneer ze de meerderjarige leeftijd bereikten, of wanneer ze trouwden.²⁰⁶ MOE-OT-43 (minderjarig, verblijf in 1964) was in Ons Tehuis gekomen toen ze vijftien jaar oud was, en op haar zeventiende uit het *Tehuis voor Werkende Meisjes* vertrokken en gehuwd. Na haar huwelijk

199Moviëra, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-48.

200Moviëra, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-66-1942.

201Moviëra, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-72-1941.

202Moviëra, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-72-1941.

203Bij MOE-OT-66-1942 was het zo dat ze 'heel goed begreep dat [jongen] niet helemaal volwaardig was, [maar] wilde ze toch met hem trouwen': Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-66-1942. Blijkbaar had men haar aan het verstand proberen te brengen dat haar aanstaande man niet geschikt was, maar hield men het besluit om toch te trouwen niet tegen.

204Moviëra, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. In 1960 was het gebruikelijk dat het kind, wanneer moeder en kind niet rechtstreeks samen konden vertrekken, 'de eerste jaren ter verzorging achter in het tehuis [voor werkende meisjes]' bleef: Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1960.

205Moviëra, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-43.

206Moviëra, Archief Ons Tehuis, Verslag maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-49-1944. In het geval van MOE-OT-48-1946? vermoedde de maatschappelijk werkster dat het echtpaar, nu zij getrouwd waren, over de voogdij van het kind beschikte.

schreef ze de directrice dat zij en haar echtgenoot 'zo blij' waren dat hun kind 'nu eindelijk voor ons alleen is'.²⁰⁷ Ze voegde eraan toe:

'En nu willen we vrij zijn en net zo leven als andere mensen die gehuwd zijn. En we willen niet meer herinnerd worden aan die tijd dat ik in Utrecht was'.²⁰⁸

Teruggelaten op het afstandsbesluit: moeder en kind komen weer samen

Gedurende de onderzoeksperiode konden vrouwen tijdens de bedenktijd van drie maanden terugkomen op het besluit om afstand te doen. Als een moeder terugkwam op haar besluit om afstand te doen, volgde na overleg met de vereniging voor ongehuwde moederzorg 'de eerste kennismaking van de moeder met haar kind'.²⁰⁹ Daarna volgden 'min of meer regelmatige bezoeken'.²¹⁰ Over deze bezoeken schreef de maatschappelijk werkster van Ons Tehuis in 1966 het volgende:

In deze contacten neemt de relatie moeder-kind de voornaamste plaats in. Het meisje wordt geleerd hoe zij de baby moet verzorgen. Tevens wordt gepoogd haar inzicht te geven in de mogelijkheden en moeilijkheden om zelf voor de baby te zorgen.²¹¹

In deze periode kon de maatschappelijk werkster van Ons Tehuis ook op bezoek gaan bij de ouders van de vrouw die op haar besluit was teruggelaten, om de acceptatie van de vrouw door het gezin te bevorderen. Zo ging de maatschappelijk werkster bij de ouders van MOE-OT-76 (leeftijd onduidelijk, verblijf ca. 1965) op bezoek bij de ouders van MOE-OT-76. Daar sprak ze met haar moeder over

'onze zorg dat het met [MOE-OT-76] berg afwaarts zal gaan, als ze niet wordt geaccepteerd in het gezin'.²¹²

De andere dochter deed namelijk 'lelijk' over de MOE-OT-76 en wilde niet 'dat ze thuis komt'.²¹³ De maatschappelijk werkster van Ons Tehuis maakte in zulke gevallen dus werk van hernieuwde kennismaking en acceptatie, zodat moeder en kind samen konden blijven.

Hoewel de meeste kinderen na vertrek uit het tehuis niet werden gevolgd, zijn we in het archief van Ons Tehuis hier en daar voorbeelden tegengekomen van kinderen die, na een tijdelijke scheiding, weer met de moeder werden verenigd. In het geval van MOE-OT-67-1929 (meerderjarig, verblijf in 1957) wilde de moeder van de vrouw dat ze afstand zou doen, maar de vrouw zelf niet:

'Moeder [achternaam] had graag gezien, dat haar dochter afstand deed van de baby, maar [MOE-OT-67-1929] kon dit niet opbrengen'.²¹⁴

207Moviëra, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-43.

208Moviëra, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-43.

209Moviëra, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966.

210Moviëra, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966.

211 Moviëra, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966.

212Moviëra, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-76.

213Moviëra, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-76.

214Moviëra, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-67-1929.

Het kind ging in eerste instantie met de bemiddeling van de Hendrik Pierson Vereniging, naar een pleeggezin, en ging de vrouw naar haar ouders, waar men een kamer voor haar zou 'afstaan'.²¹⁵ Na anderhalf jaar was het gezin van de vrouw 'zo ver, dat ze het kind thuis wilden hebben', en kwam het kind bij hun te wonen.²¹⁶ Drie jaar later trouwde de moeder van het kind met een weduwnaar, en ging het echtpaar met kind op zichzelf wonen. MOE-OT-71 (leeftijd onduidelijk, verblijf eind jaren vijftig of begin zestig) ging na zes weken in Ons Tehuis voor dag en nacht werken. Het kind bleef in Ons Tehuis, en de moeder bezocht het af en toe. Na verloop van tijd begon ze een verhouding met een getrouwde man. De maatschappelijk werkster en de Commissie van tijdelijke gezinsverpleging uitgaande van de Sociale Raad te Utrecht zochten een pleeggezin voor het kind. Uiteindelijk trouwde de moeder met een andere man, en 'haalt haar [dochter] weg uit pleeggezin'.²¹⁷ Beide voorbeelden laten zien dat *plaatsing* in een pleeggezin niet definitief hoefde te zijn. In het eerste geval werden moeder en kind herenigd toen de ouders van de (meerderjarige) moeder bereid waren het kind in huis op te vangen, en in het tweede geval werden moeder en kind herenigd toen de (meerderjarige en getrouwde) moeder het kind uit het pleeggezin 'weghaalde'.²¹⁸

5.1.2. Moeder en kind raken gescheiden

Wanneer de moeder afstand overwoog, werden moeder en kind in eerste instantie na de bevalling wel gescheiden opgevangen. Vanaf 1965 werd het kind in zo'n geval naar een geheel aparte ruimte gebracht ter verzorging.²¹⁹ Vrouwen die afstand deden/ernstig overwogen vertrokken meestal vrij kort na de bevalling – en dus vóór de formele bedenktijd van drie maanden – uit Ons Tehuis.²²⁰ Vrouwen die zonder kind uit Ons Tehuis vertrokken, gingen in de jaren zestig en begin jaren zeventig meestal terug naar waar ze eerst woonden, meestal de ouders.²²¹ Het kwam ook voor dat ze naar een baantje in de huishouding bij iemand thuis (en daar intern gingen), naar een pleeggezin, naar een andere inrichting, of dat ze zelfstandig gingen wonen. Dit laatste zien we vanaf halverwege de jaren zestig en vooral aan het begin van de jaren zeventig steeds vaker.²²² Na vertrek werden de vrouwen die afstand deden meestal niet meer door het tehuis gevolgd.

Wanneer de moeder afstand deed of een vastbesloten afstandsvoornemen had, werd het kind *toevertrouwd* aan de regionale Raad voor de Kinderbescherming. De raad hield volgens de archieven van Ons tehuis een vinger aan de pols wat betreft het kind.²²³ In de jaren zestig tot begin jaren zeventig bleef

215 Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-67-1929.

216 Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-67-1929.

217 Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-71.

218 Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-71.

219 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1967.

220 Moviera, Archief Ons Tehuis, Dagrapportage, 1966; Dossiers eind jaren zeventig en begin jaren tachtig.

221 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1963; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1964; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1965/1966; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1967; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1970; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1971; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1972.

222 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1964; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1971. In 1971 gingen de meeste vrouwen die zonder kind vertrokken zelfs zelfstandig wonen.

223 Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966; Dossier MOE-OT-6-1964, Brief Ons Tehuis aan de Raad voor de Kinderbescherming, 1981.

het kind na de bevalling enige tijd in Ons Tehuis, waarna het in een gezin (meestal) of een tehuis (een enkele keer) terecht kon komen.²²⁴

Pleeggezinnen met mogelijkheden tot contact en verzorgingsgezinnen

In de loop van de jaren zestig begon Ons Tehuis onderscheid te maken tussen soorten gezinnen waar moeder en kind na de kraamtijd mee in contact konden komen. In 1963 werd er onderscheid gemaakt tussen 'pleeggezinnen met mogelijkheid tot moeder contact' en 'pleeggezinnen met de mogelijkheid tot adoptie', en vanaf 1967 werd er onderscheid gemaakt tussen een 'verzorgingsgezin', een 'pleeggezin' en een 'adoptief ingesteld gezin'.²²⁵ Begin jaren zeventig werden deze type gezinnen in het Overzicht en tijdens een groepsgesprek als volgt omschreven. In een verzorgingsgezin:

'zijn eigen kinderen en men is erop ingesteld, dat de moeder heel regelmatig komt, en het kind b.v. een week-end bij zich neemt en dat het kind weer geheel teruggaat naar de moeder, als deze in de gelegenheid is gekomen het kind zelf op te voeden. De moeder betaalt zelf geheel of gedeeltelijk de verzorgingskosten voor haar kind en heeft meestal zelf de voogdij'.²²⁶

Hierbij deed de moeder dus geen afstand van haar kind, maar werden moeder en kind tijdelijk gescheiden. In 1970 was de maatschappelijk werkster van Ons Tehuis verantwoordelijk voor de selectie en begeleiding van verzorgingsgezinnen.²²⁷

In een pleeggezin:

'zijn meestal eigen kinderen en het is ingesteld op een meer langdurige verzorging en opvoeding van het kind'.²²⁸

Een voogdijvereniging had in de regel de voogdij over het kind 'en [was] met de moeder een bezoeksregeling aan het kind overeengekomen'. De voogdijvereniging betaalde de verzorgingskosten voor het kind, soms droeg de moeder daaraan bij.

'Indien de moeder zelf weer in de gelegenheid is het kind zelf te verzorgen en op te voeden, vraagt zij de terugkeer van het kind aan bij de rechter, na dit met de voogdijvereniging besproken te hebben, die dan aan de teruggave van de voogdij kan medewerken'.²²⁹

224 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1961; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1963; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1964; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1965/1966; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1967; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1970; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1971; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1972. In de periode 1961-1972 (waarvoor we cijfers beschikbaar hebben van de jaartallen 1961, 1963-1967, 1970-1972) gingen in totaal 21 kinderen bij vertrek uit Ons Tehuis naar een tehuis of ander type inrichting voor langdurige of tijdelijke verzorging. In deze jaren vertrokken er in totaal 463 kinderen uit Ons Tehuis, wat betekent dat slechts een klein deel van de kinderen (minder dan 5%) bij vertrek in een tehuis terecht kwam. In de meeste jaren vertrokken er nul tot enkele kinderen naar een tehuis; 1972 vormde een uitzondering op de beschikbare cijfers: in dat jaar vertrok iets meer dan een kwart van de kinderen (11 van de 42) naar een tehuis. De oorzaak hiervoor is onbekend. Ook in de periode 1954-1959 kwamen de meeste kinderen van wie afstand werd gedaan bij vertrek uit het tehuis in een pleeggezin terecht: Moviera, Archief Ons Tehuis, Schriftje 'Afstandsgevallen door bemidd. van O.T. Pleegkinderen, 1946-1964'.

225 Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1963; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1967; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1970; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1971.

226 Moviera, Archief Ons Tehuis, Groepsgesprek, 11 aug. 1971.

227 Moviera, Archief Ons Tehuis, 'Overzicht werkwijze Ons Tehuis', z.j.

228 Moviera, Archief Ons Tehuis, Groepsgesprek 11 aug. 1971.

229 Moviera, Archief Ons Tehuis, Groepsgesprek 11 aug. 1971.

De moeder had in dit geval niet meer de voogdij over het kind en de rechtbank 'kon' meewerken aan de teruggave van de voogdij. Daar was een rechter voor nodig.

5.2. Kind naar een pleeggezin of een adoptief ingesteld gezin

Adoptief (ingestelde) gezinnen

Als derde onderscheidde Ons Tehuis begin jaren zeventig een *adoptief gezin*. Volgens een groepsgesprek met de hulpverleners in Ons Tehuis was dat:

'vrijwel steeds een kinderloos echtpaar, dat door de Kinderbescherming is goedgekeurd om na een verzorgingstermijn het kind te mogen adopteren, waarna het kind hun wettig kind wordt. Dit echtpaar heeft geen contact met de natuurlijke moeder, die het kind ter adoptie afstond. Voor het kind worden geen verzorgingskosten betaald'.²³⁰

In het laatste geval had de moeder het kind volgens de aantekeningen van het groepsgesprek *'ter adoptie afgestaan'*; en had zij niet de intentie op een later moment in haar leven wel voor het kind te willen of kunnen zorgen. Een adoptie kon, zo stelden deze aantekeningen, alleen uitgesproken worden als de moeder meerderjarig was.²³¹

In de periode 1963-1971 kwam de meerderheid van de kinderen die naar een gezin vertrokken (ruim de helft tot drie kwart) bij een *adoptief ingesteld pleeggezin* terecht.²³² Of deze kinderen ook daadwerkelijk geadopteerd werden, kunnen we op basis van het bestudeerde en beschikbare materiaal bij Ons Tehuis niet vaststellen, maar dit is wel waarschijnlijk. Vanaf begin jaren zeventig komen we geen informatie tegen over de *plaatsing* van kinderen in verzorgings-, pleeg- of adoptiegezinnen, waarschijnlijk omdat het aantal vrouwen dat afstand deed vanaf deze periode sterk afnam.

5.2.1. Verschillende bemiddelaars

In de periode 1956-1964 bemiddelden allerlei religieuze en niet-religieuze instanties bij de zogeheten *plaatsing* van de kinderen in pleeggezinnen.²³³ Bij de meeste *plaatsingen* in pleeggezinnen hebben de Raden voor de Kinderbescherming bemiddeld, gevolgd door de FIOM en de Rudolph Stichting, maar ook andere instanties konden hierbij bemiddelen, bijvoorbeeld de Voogdijvereniging Kinderhulp, regionale afdelingen van Kinderzorg, de Heldring Gestichten, afdelingen van Stichting Pro Juventute, regionale afdelingen van Voogdijvereniging Tot Steun, de Hendrik Pierson Vereniging, Stichting de Opbouw en de Gereformeerde Kinderbescherming.²³⁴

²³⁰Moviera, Archief Ons Tehuis, Groepsgesprek 11 aug. 1971.

²³¹Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen groepsgesprek, 15 dec. 1971.

²³²Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1963; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1964; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1965/1966; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1967; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1970; Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1971. In 1972 kwamen er meer kinderen in een (tijdelijk) pleeggezin dan in een *adoptief ingesteld pleeggezin* terecht: de helft van de kinderen die uit Ons Tehuis vertrokken (zes van de twaalf) kwamen in een pleeggezin terecht, en een derde (vier van de twaalf) in een *adoptief ingesteld pleeggezin*. Voor de overige jaren hebben we geen cijfers met betrekking tot het type gezin waar de kinderen in terecht kwamen.

²³³In de bronnen wordt niet altijd onderscheid gemaakt tussen de verschillende typen pleeggezinnen. Met 'pleeggezinnen' wordt in deze paragraaf – behalve als het specifiek anders wordt aangegeven – gezinsverpleging in brede zin bedoeld: dit konden zowel tijdelijke pleeggezinnen als uiteindelijke adoptiegezinnen zijn.

²³⁴Moviera, Archief Ons Tehuis, Schriftje 'Afstandsgevallen door bemidd. van O.T. Pleegkinderen, 1946-1964'.

Uit de stukken wordt het duidelijk dat de bemiddeling via de Raad voor de Kinderbescherming niet altijd snel verliep, en dat de moeder ook zelf een pleeggezin voor haar kind kon vinden. MOE-OT-54 (meerderjarig, verblijf in 1961) kreeg na de bevalling een betrekking in een rusthuis, en ging zelf een pleeggezin proberen te vinden voor haar kind. Het kind bleef een half jaar in Ons Tehuis, en toen kwam de moeder het kind onverwachts halen, omdat ze een gezin voor hem had gevonden. De maatschappelijk werkster schrijft:

'wij konden dit niet verhinderen omdat de Raad v.d. Kinderbescherming blijkbaar nog niets aan dit geval had gedaan'.²³⁵

De zaak ging toen over naar de Hendrik Pierson Vereniging en de Raad voor de Kinderbescherming. Hoe de zaak afliep wordt niet duidelijk uit de stukken.

5.2.2. De kennismaking tussen kind en pleegouders

In de eerste helft van de jaren zestig kwamen beoogde pleegouders meerdere malen in het tehuis langs om het kind te leren kennen.²³⁶ Zoals in het jaarverslag uit 1963 stond:

'Veelal is het noodzakelijk, dat de pleegouders en vooral de pleegmoeder meerdere keren een dag in "Ons Tehuis" zijn om het kind te leren kennen en contact met hem (haar) te krijgen'.²³⁷

De overdracht van het kind aan de pleegouders werd gedaan door de vaste verzorgster van het kind. Zij moest hierbij *'terugtrede'* en *'de genegenheid van het kind overdragen aan de pleegmoeder'*.²³⁸

In 1966, toen er een tijdelijke maatschappelijk werkster in dienst was van Ons Tehuis, werd het proces door de maatschappelijk werkster begeleid. Zij beschreef de procedure die op dat moment werd gevolgd als volgt:

In 7 tot 10 dagen wordt de ouders de gelegenheid geboden om verder hun baby te leren kennen. Dit maakt voor beide de overgang gemakkelijker. De moeder wordt geleerd hoe zij de baby moet verzorgen, eigenlijk net als de kraamverzorgster thuis. De ouders stellen over het algemeen veel vragen: naar de afkomst van de baby, de natuurlijke moeder, hoe zij het kind van de adoptie moeten vertellen etc.²³⁹

Het is opmerkelijk dat de termen *'ouders'* en *'moeder'* worden gebruikt in plaats van *'(beoogde/aspirant) pleegouders'* en *'pleegmoeder'*. Daarnaast komen we aanwijzingen tegen dat kinderen in deze periode en begin jaren zeventig voordat ze naar het pleeggezin overgingen door de arts van het tehuis werden gekeurd.²⁴⁰ In het jaarverslag over 1970 staat hierover dat kinderen werden gekeurd *'op hun geschiktheid tot plaatsing bij adoptief ouders'*.²⁴¹

²³⁵Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966. MOE-OT-54.

²³⁶Moviera, Archief Ons Tehuis, Dagrapportage, 1966.

²³⁷Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1963.

²³⁸Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1963.

²³⁹Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag werkzaamheden maatschappelijk werkster, 1966.

²⁴⁰Moviera, Archief Ons Tehuis, Dagrapportage, 1966. KIND-OT-18; Dagrapportage, 1966. KIND-OT-23.

²⁴¹Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1970.

In 1975 was de procedure meer geformaliseerd. Nadat een medewerker van de voogdijvereniging het beoogde gezin thuis had bezocht, konden de beoogde pleegouders het kind bezoeken in Ons Tehuis. Dat gebeurde meerdere keren. Het kind wist dan nog niet dat de pleegouders speciaal voor hem kwamen. Vervolgens bezocht de biologische moeder van het kind de pleegouders thuis. Als dat allemaal goed ging, konden ze tegen het kind zeggen dat de pleegouders speciaal voor hem kwamen. Tijdens hun volgende bezoek konden de pleegouders ook hun biologische kinderen meenemen.²⁴²

Een beoogd pleegouderpaar kon ook afzien van verder contact met het kind. Dit gebeurde bij KIND-OT-8-1965. Meer dan een jaar na de geboorte kwam het beoogd pleegouderpaar meerdere keren op bezoek in Ons Tehuis om kennis te maken met het kind. Zij vonden het bij het eerste bezoek *'een schat om te zien, maar Mevr. vond dat ze erg achter was voor 15 mnd'*.²⁴³ Uiteindelijk zagen zij van verder contact met het kind. Het kind verbleef in totaal twee jaar in Ons Tehuis, en werd toen, in 1967, overgedragen aan een pleeggezin.²⁴⁴

5.2.3. Informatie over de afkomst

In het archief vonden we aanwijzingen voor het bestaan van een *'code'*, halverwege de jaren zestig, die bepaalde dat Ons Tehuis geen informatie over de afkomst mocht verstrekken aan een (volwassen geworden) kind waarvan de moeder afstand had gedaan. Een toevallige vondst in het archief maakte duidelijk dat één van de in Ons Tehuis geboren kinderen van wie afstand was gedaan, begin jaren tachtig als tiener op bezoek kwam in het tehuis, om gezondheid gerelateerde informatie te achterhalen over haar biologische familie. Uit het verslag van het bezoek van deze persoon aan Ons Tehuis in 1981, wordt het duidelijk dat er sprake was van een *'toen afgesproken code'*, op basis waarvan de staf zich weerhield om nu in 1981 *'allerlei informatie'* aan het kind te geven over de afkomst. De medewerker van Ons Tehuis waar deze persoon mee sprak vertelde, in antwoord op de vraag, dat er *'geen enkele aanwijzing was over [...]problemen'* en verwees de persoon verder door naar de Raad voor de Kinderbescherming.²⁴⁵ Het woord *'code'* suggereert dat de afspraak breder gold dan voor de adoptieouders van dit kind alleen.

Eerder in dit verslag zagen we al dat de tehuisstaf wanneer de moeder afstand deed in de jaren zestig en zeventig soms stappen ondernam om de geboorte geheim te houden, ter bescherming van de vrouw die afstand had gedaan. Dit kon ook gelden wanneer een kind bij pleegouders terecht kwam: we kwamen een dossier uit 1967 tegen waarin de directrice, op het moment dat KIND-OT-8-1965 naar de pleegouders vertrok, de gemeente verzocht om de verhuizing van het kind naar de woonplaats van de pleegouders niet openbaar te maken.²⁴⁶

Vanaf het begin van de jaren zeventig leek er opener omgegaan te worden met informatie over de afkomst van het kind, in ieder geval richting het kind van wie afstand was gedaan en de adoptieouders. Voor kinderen van wie afstand werd gedaan werd vanaf het begin van de jaren zeventig *'het babyboekje van de afstandsbaby'* bijgehouden.²⁴⁷ In het *babyboekje* mochten

²⁴²Moviera, Archief Ons Tehuis, Bespreking 17 sep. 1975.

²⁴³Moviera, Archief Ons Tehuis, Dagrapportage, 1966. KIND-OT-8-1965.

²⁴⁴Moviera, Archief Ons Tehuis, Dagrapportage, 1966.

²⁴⁵Moviera, Archief Ons Tehuis, Verslag PROF-8-MedewerkerOT, 1981.

²⁴⁶Moviera, Archief Ons Tehuis: Dossier MOE-OT-8-1944, Brief PROF-OT-DIRECTRICE aan gemeentebestuur Utrecht, afdeling bevolkingsregister, 1967.

²⁴⁷Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen teambespreking 15 dec. 1971.

'geen namen voorkomen, daar de ouders de baby vaak een ander [sic] voornaam geven. Wel moet het kind zich zelf kunnen beleven als zij later het boekje zelf in kijkt'.²⁴⁸

Vanaf begin jaren zeventig zorgde Ons Tehuis er dus voor dat het kind dat was afgestaan een vorm van documentatie van het vroege leven meekreeg.

²⁴⁸Moviera, Archief Ons Tehuis, Aantekeningen teambespreking 15 dec. 1971.

6 Samenvattend

In dit stuk hebben we verslag uitgebracht van het archiefonderzoek naar Ons Tehuis. Ons Tehuis was in 1946 in Utrecht opgericht als een gereformeerd tehuis voor ongehuwde moeders en hun kinderen. In het tehuis werden vanaf het begin van de onderzoeksperiode (a.s.) ongehuwde moeders en hun kinderen opgevangen, gedurende een periode van enkele weken/maanden vóór en na de bevalling. Het Tehuis voor Werkende Meisjes bood onderdak aan vrouwen en kinderen voor wie na deze periode geen 'oplossing' was gevonden.²⁴⁹ Ook '(tijdelijk) *alleenstaande kinderen*' konden in het tehuis worden opgevangen.²⁵⁰ Vanaf halverwege de jaren zestig kwamen zogeheten *neutraalterreinplaatsingen* steeds meer voor. Hierbij werden kinderen waarvan de moeder afstand overwoog zonder de moeder opgenomen in Ons Tehuis, terwijl de moeder de tijd had om over haar besluit na te denken. Vanaf het begin van de jaren zeventig nam het aantal vrouwen dat afstand deed af, en richtte de hulpverlening van het tehuis zich vooral op de zogeheten *crisisopvang*.

Hieronder geven we een overzicht van de informatie die het archiefonderzoek met betrekking tot de praktijk van afstand en adoptie heeft opgeleverd.

Uit gegevens in de jaarverslagen kunnen we opmaken dat ruim een derde van de in Ons Tehuis geboren kinderen in de tweede helft van de jaren zestig en begin jaren zeventig werd afgestaan. Dit betekent dat iets minder dan twee derde van de kinderen geboren in Ons Tehuis door de moeder werd behouden. Ook tijdens de periode waarin het aantal vrouwen dat afstand deed het hoogst was, zoals dat naar voren komt uit de secundaire literatuur, werd dus een vrij groot deel van de kinderen geboren in Ons Tehuis behouden. Een derde van de kinderen blijft echter een groot deel.

Als een moeder afstand wilde doen werd er na de geboorte van het kind een verzoek ingediend bij de Raad voor de Kinderbescherming om het kind toe te vertrouwen aan de Raad. Moeders hadden in principe een bedenktijd van drie maanden. De moeders van Ons Tehuis werden bij hun keuze om wel of geen afstand te doen begeleid door de maatschappelijk werkster van een bureau voor ongehuwde moederzorg, bijvoorbeeld de Hendrik Pierson Vereniging of de FIOM. Als een (a.s.) moeder niet in contact was met een dergelijk bureau, was er een medewerker van Ons Tehuis beschikbaar om haar te steunen in haar besluitvorming rond afstand of behoud; aanvankelijk de directrice en/of adjunct-directrice en vanaf het eind van de jaren zestig de maatschappelijk werkster van Ons Tehuis.

Begin jaren zestig had de individuele benadering van de moeders een moralistisch en religieus karakter. Vanaf halverwege de jaren zestig werd er een toenemend aantal professionals bij de begeleiding betrokken. Vanaf dit moment konden moeders bijvoorbeeld ook psychologische begeleiding ontvangen. Ook was er sprake van overleg tussen de externe instantie en de interne begeleiders van de moeder. Het wordt duidelijk dat de begeleiders van de moeders in deze periode over de toekomst van de vrouwen besloten, zonder hen er expliciet bij te betrekken. Wel werd er naar de vrouw geluisterd, en werd haar wens om het kind te behouden, of juist afstand te doen, gerespecteerd.

²⁴⁹Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1960.

²⁵⁰Jaarverslag Stichting Ons Tehuis 1960.

In de jaren zeventig lag de nadruk van de begeleiding op de persoonlijke vrijheid en eigen verantwoordelijkheid, en er werd, in tegenstelling tot halverwege de jaren zestig, expliciet gehamerd op het belang van de eigen inbreng van de moeder. Halverwege de jaren zeventig stelden de begeleiders van de moeder daarnaast kritische vragen wanneer de moeder gebrand was op afstand doen, en vonden zij het belangrijk dat de moeder in openheid over het afstand doen praatte. Als de vrouw voet bij stuk hield, zetten de begeleiders echter niet door. Dit zien wij ook halverwege de jaren zestig terug, met de vrouwen die bij hun afstandsvoornemen 'bleven'. De hulpverlening in de jaren zeventig wordt gekenmerkt door een besef, vanuit de professionals, dat hun handelingsruimte beperkt was als de moeder zelf niet mee wilde werken, of niet open was. De nadruk op de openheid en eigen wil van de moeder betekende ook, dat vrouwen bij hun afstandsbesluit konden blijven, terwijl hun begeleiders vermoedden, dat zij hier later ongelukkig van zouden worden.

Vanaf het begin van de jaren zeventig nam het aantal vrouwen in Nederland dat afstand deed af, en richtte de hulpverlening van Ons Tehuis zich minder op het begeleiden van alleenstaande zwangere vrouwen. Begin jaren tachtig kwam afstand veel minder vaak voor, en werd eventuele begeleiding steeds meer de eigen keuze van de vrouw.

Bij de besluitvorming rond afstand en behoud speelden niet alleen de moeder en de begeleiders een rol, maar ook het thuisfront. We vinden in de stukken aanwijzingen dat moeders wel degelijk druk konden ervaren vanuit de sociale omgeving, en dat dit hun besluit om wel of geen afstand te doen, kon beïnvloeden.

Na de bevalling werden kinderen van wie de moeder afstand overwoog in een aparte ruimte verzorgd. Sommige moeders die afstand wilden doen zagen hun kind na de bevalling niet, maar het was halverwege de jaren zestig en zeventig zeker niet onmogelijk dat een zogeheten *afstandsmoeder* haar kind zag. Soms mocht de moeder die afstand deed het kind zelfs vasthouden.

Kinderen van wie afstand werd gedaan kwamen vanuit Ons Tehuis vooral in een gezin terecht, en slechts een enkele keer in een tehuis. Kinderen die in een gezin terechtkwamen, konden vanaf 1967 in een *verzorgings-, pleeg- of adoptiegezin* terechtkomen. In de periode 1963-1971 kwam de meerderheid van de kinderen die naar een gezin vertrokken (ruim de helft tot drie kwart) bij een *adoptief ingesteld pleeggezin* terecht. Of deze kinderen ook daadwerkelijk geadopteerd werden, kunnen we op basis van het materiaal niet vaststellen.

Pleegouders kwamen in Ons Tehuis kennismaken met het kind. In de eerste helft van de jaren zestig werd de verzorging overgedragen door de kinderverzorgster, en halverwege de jaren zestig werd dit contact door de maatschappelijk werkster begeleid. Halverwege de jaren zeventig hanteerde het tehuis een geformaliseerde procedure met betrekking tot contact tussen pleegouders en kind. Vanaf de eerste helft van de jaren zeventig werd aan het afgestane kind een *babyboekje* meegegeven, met daarin documentatie van het vroege leven. In de periode daarvoor was men minder open over de afkomst van het kind.

Zoals uit het bovenstaande blijkt, geeft het archief van Ons Tehuis meer informatie over de geschiedenis van afstand doen dan over adoptie. Voor de geschiedenis van adoptie zouden de archieven en dossiers van de Raden voor de Kinderbescherming geraadpleegd dienen te worden. De volgende onderzoekscommissie die zich met deze thematiek gaat bezighouden (zie kader) kan deze taak wellicht op zich nemen.

Literatuurlijst

Bultman, S. en M. van der Klein (2022), *Verslag van archiefonderzoek bij Tehuis Annette 1956-1984*, Amsterdam. Working paper. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut. Met medewerking van N. Stunt en R. Meijer.

Bultman, S. en M. van der Klein (2022), *Verslag van het kranten- en literatuuronderzoek: persoonlijke ervaringen met binnenlandse afstand en adoptie*. Working paper. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg (2019), *Onvoldoende beschermd. Geweld in de Nederlandse jeugdzorg van 1945 tot heden*. Den Haag: Commissie onderzoek naar geweld ub jeugdzorg.

Hazenkamp, G.J. (2013), 'Ons Tehuis. Gereformeerde zorg voor ongehuwde moeders 1946-1992', *Historisch Tijdschrift Gereformeerde Kerken Nederland*, vol. 27 (2013): 3-22.

Hueting, E. en R. Neij (1990), *Ongehuwde moederzorg in Nederland*. Zutphen: Walburg Pers.

Klein, M. van der en S. Bultman, (2022), *Verslag van archief- en literatuuronderzoek rond regels en toezichthouders bij binnenlandse afstand en adoptie, 1956-1984*. Working paper. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Klein, M. van der, S. Bultman en I. Rusch (2022), *Verslag van archiefonderzoek bij Moederheil 1956-1972*, Breda. Working paper. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut. Met medewerking van L. Jonker en A. Schoonen.

Kok, J., N. van den Boomen, J. Dane, Y. Hilevych, J. Hoedemaekers, E. Walhout (2017), *Beklemd in de scharnieren van de tijd. Beleid, praktijk en ervaringen van afstand ter adoptie door niet-gehuwde moeders in Nederland tussen 1956 en 1984*. Den Haag: WODC.

Renssen, A. van (2022), *Zij kwamen nooit voor niets. Ongehuwde-moederzorg en vrouwenopvang in de Paula Stichting, Hera en Moviera van 1966 tot 2022*. Nijkerk: Nabij Producties.

Rietveld-van Wingerden (2017), M., *Kind in gevaar. Reden tot uithuisplaatsing? De vereniging Tot Steun als zorgverlener in een veranderende wereld van de kindbescherming en jeugdzorg 1886-1998*. Apeldoorn: Garant.

Stichting Ons Tehuis, *Jaarverslagen*. Utrecht: Stichting Ons Tehuis, 1960-1961, 1963-1967, 1970-1972, 1977, 1979, 1982, 1984/1985.

COLOFON

Opdrachtgever	WODC
Auteurs	Dr. M. van der Klein Dr. S. Bultman I. Rusch, MSc
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht T (030) 230 07 99 E secr@verwey-jonker.nl I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>

ISBN 978-94-6409-187-8

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, 2022.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.